

Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting

Geldzaken in de praktijk 2018-2019

Anna van der Schors, Céline Crijnen, Gea Schonewille

Geldzaken in de praktijk 2018-2019

Auteurs

Anna van der Schors, Céline Crijnen, Gea Schonewille

Eindredactie: vanewijkschrijft.nl

Nibud, april 2019

Inhoud

Samenvatting	3
Visie	9
1. Inleiding	13
2. Rondkomen in 2018-2019: wie wel en niet?	16
3. Financiële redzaamheid van werkenden met wisselende inkomsten.....	24
4. Inkomsten en uitgaven in balans	27
5. (Niet-) gebruik van tegemoetkomingen	30
6. De geldzaken organiseren	32
7. Verantwoord bestedingsgedrag	41
8. Voorbereid zijn op (toekomstige) gebeurtenissen	45
Literatuurlijst.....	51
Bijlage 1 Financiële redzaamheid	52
Bijlage 2 Onderzoeksopzet	53
Bijlage 3 Achtergrondkenmerken	55
Bijlage 4 Ernst betalingsproblemen	58
Bijlage 5 Samenhang tussen rondkomen en gedrag	60

Samenvatting

Met dit onderzoek wil het Nibud inzicht krijgen in:

- hoe Nederlanders anno 2018 hun geldzaken in de praktijk organiseren en hoe dit zich de afgelopen 15 jaar heeft ontwikkeld;
- welke groepen Nederlanders meer en minder financieel redzaam gedrag vertonen.

Financiële redzaamheid

Volgens het Nibud is iemand financieel redzaam wanneer hij/zij zijn/haar inkomsten en uitgaven, op de korte en lange termijn in balans houdt.

Daarbij geldt dat iemand:

- zelf beschikt over de vaardigheden om de inkomsten en uitgaven in balans te houden, óf
- bewust is van het feit dat hij/zij iets niet kan en daarvoor de hulp inschakelt van anderen die dit wel weten en/of kunnen.

Minder huishoudens moeite met rondkomen

In het najaar van 2008 zette de economische crisis internationaal in. Het duurde een tijd voordat huishoudens daar daadwerkelijk door getroffen werden. Uit eerdere analyses van het Nibud bleek, dat de gevolgen ervan het sterkst merkbaar waren in 2013. Toen was er een piek in het aantal huishoudens dat met een inkomensdaling te maken had.

Voor het eerst is het percentage huishoudens dat moeite heeft met rondkomen weer op het niveau van voor de periode dat de crisis huishoudens direct raakte. Net als in 2009, geeft 38 procent van de huishoudens nu - anno 2018 - aan moeite te hebben met rondkomen. In de periode tussen 2009 en 2018 gaf 45 procent dit aan.

Stijgende uitgaven bij gelijkblijvende inkomsten, hoge vaste lasten en te lage inkomsten blijven ook nu de belangrijkste redenen voor het moeilijk rondkomen. Het percentage huishoudens dat moeite heeft met rondkomen omdat ze te makkelijk geld uitgeven, is licht gestegen; van 5-6 procent in 2012 en 2015, naar 9 procent nu.

Met name 45- tot 55-jarigen hebben moeite met rondkomen: 44 procent van hen. Gepensioneerden komen relatief makkelijk rond; 31 procent heeft moeite met rondkomen. Huishoudens die met een inkomensterugval te maken hebben gehad en/of het afgelopen jaar een gebeurtenis hebben meegemaakt waardoor de uitgaven flink zijn gestegen, hebben beduidend meer moeite met rondkomen. Van hen heeft 56 procent in meer of mindere mate moeite met rondkomen, tegen 33 procent van de huishoudens voor wie dit niet geldt.

Huishoudens met de lagere inkomens hebben meer moeite met rondkomen; 23 procent komt (zeer) moeilijk rond, tegen 7-8 procent van de huishoudens met midden- en hoge inkomens¹.

Toch komt ook 15 procent van de huishoudens met de lagere inkomens (zeer) gemakkelijk rond. Dit zijn met name huishoudens die geld achter de hand hebben voor onverwachte uitgaven. Ook zijn ze bedachtzamer bij hun aankopen.

Ook bij de midden- en hoge inkomens is te zien dat het voorbereid zijn op (on)verwachte uitgaven in de toekomst het verschil kan maken. Personen met midden- en hoge inkomens die moeilijk kunnen rondkomen, hebben minder vaak geld achter de hand. Of andersom: hoe minder iemand achter de hand heeft, hoe moeilijker het huishouden kan rondkomen².

Bij de midden- en hoge inkomens is ook te zien dat huishoudens die moeilijk kunnen rondkomen, vaker een ongeordende administratie hebben en dat het bij hen meer voorkomt dat ze doorlopende abonnementen over het hoofd zien.

Personen die van huis uit geleerd hebben om met geld om te gaan, kunnen makkelijker rondkomen.

Financieel gedrag blijft bepalender voor kans op betalingsproblemen dan inkomen

Een op de vijf huishoudens heeft lichte of ernstige betalingsproblemen. Net als in 2012 en 2016 blijkt dat het financieel gedrag en de gebeurtenissen met negatieve financiële gevolgen die men heeft meegemaakt, meer samenhangen met het risico op betalingsproblemen dan het inkomen zelf. Zo zien we, net als in 2012 en 2016, dat het risico op betalingsproblemen in 2018:

- niet direct samenhangt met de hoogte van het inkomen;
- groter wordt door een terugval in het inkomen en/of (veel) hogere uitgaven;
- groter wordt als iemand vroeger niet geleerd heeft met geld om te gaan;
- groter wordt als men onvoldoende geld achter de hand heeft;
- groter wordt als men niet weet of men wel/niet in aanmerking komt voor toeslagen;
- kleiner wordt als men de administratie op orde heeft;
- groter wordt als men onbedachtzaam aankoopgedrag vertoont.

Werkenden met wisselende inkomsten meer moeite met rondkomen

Een op de vijf werkenden - werknemers en zzp'ers - benoemt dat ze met wisselende inkomsten te maken hebben. Dit zijn met name zzp'ers en werkenden op oproepbasis³. Van de werkenden met een laag inkomen heeft 31 procent een wisselend inkomen, tegen 16 procent van de werkenden met een midden- of hoog inkomen.

Als we met de inkomensverschillen rekening houden, komen werkenden met een wisselend inkomen nog steeds moeilijker rond dan werkenden met een vast inkomen. Met andere woorden: bij hetzelfde gemiddelde netto inkomen per maand, heeft een werkende

¹ De inkomenscategorieën zijn gebaseerd op het netto inkomen per maand van de ondervraagde en zijn/haar eventuele partner. Laag inkomen: zonder partner <€ 1.250 en met partner < € 2.500; midden inkomen: zonder partner € 1.250-€ 2.000 en met partner € 2.500-€ 4.000; hoog inkomen: zonder partner > € 2.000 en met partner > € 4.000.

² De causaliteit is op basis van de analyses niet te achterhalen.

³ 57% van de zzp'ers geeft aan met wisselende inkomsten te maken te hebben, net als 70% van de werkenden die op oproepbasis werken. Van de voltijd-werkenden geeft 9% aan met wisselende inkomsten te maken te hebben en van de deeltijdwerkenden 24%.

met een wisselend inkomen meer moeite om rond te komen dat een werkende met een vast inkomen. Van de werkenden met een vast inkomen komt 42 procent (zeer) gemakkelijk rond, tegen 27 procent van werkenden met een wisselend inkomen.

Vergeleken met werkenden met een vast inkomen, zien we dat werkenden met een wisselend inkomen:

- even vaak hun administratie bijwerken en rekeningen en/of afschrijvingen controleren;
- meer moeite hebben om vast te stellen welke vrije bestedingsruimte ze hebben;
- minder goed weten of ze in aanmerking komen voor toeslagen en andere tegemoetkomingen/ze hebben minder vaak de toeslagen al aangevraagd terwijl ze er recht op hebben. Dit is te zien bij werkenden met een midden- of hoog inkomen: 41 procent van hen met een wisselend inkomen weet niet of ze recht hebben (30 procent) of heeft het nog niet aangevraagd (11 procent), tegen 27 procent van hen met een vast inkomen.
- meer moeite hebben met geld apart te zetten: 65 procent spaart, tegen 82 procent van de werkenden met een vast inkomen;
- minder vaak zelf geld opzij zetten voor hun pensioen: 49 procent, tegen 62 procent van werkenden met een vast inkomen.

Minder huishoudens die roodstaan

Tussen 2005 en nu is het aantal huishoudens dat nooit roodstaat, gestegen. In 2005 ging het nog om 36 procent van de huishoudens, tegen 61 procent in 2018.

Zowel het percentage dat niet *kan* roodstaan is toegenomen als het percentage dat zelf niet roodstaat. Dit geldt voor alle leeftijdsgroepen. Dit kan het gevolg zijn van de strengere krediet-eisen, de uitgebreide mogelijkheden om alerts in te stellen en het toegenomen gemak om snel geld over te boeken met het gebruik van de mobielbankieren-app.

Kwart onbekend met recht op tegemoetkomingen

Van de huishoudens geeft 27 procent aan niet te weten of ze recht hebben op toeslagen. De onbekendheid met het recht op tegemoetkomingen is hoger onder de huishoudens met de hogere inkomens. Dat is begrijpelijk, omdat iemand met een iets hoger inkomen sneller in de veronderstelling zal zijn dat men hier geen recht op heeft.

Niettemin geldt nog voor een op de zes huishoudens met een laag inkomen dat zij niet weten of er recht is op tegemoetkomingen of dat (nog) niet hebben uitgezocht. We hebben te weinig gedetailleerde inkomens- en vermogensgegevens beschikbaar om te kunnen zeggen of deze groep onterecht bepaalde toeslagen laat liggen. Die kans is er echter wel en daarmee is het extra relevant om na te gaan of deze huishoudens mogelijk in aanmerking komen voor tegemoetkomingen.

Pinnen meest gebruikte betaalmethode, maar cashbetalingen nog niet verdwenen

Pinnen is de meest gebruikte betaalmethode. Toch wordt cash ook nog steeds gebruikt:

- 35 procent gebruikt beide betaalmethoden even vaak;
- 49 procent pinst meer dan dat men met cash betaalt;
- 15 procent betaalt meer met cash dan met pin.

Onder personen met de lagere inkomens komt het meer voor dat men meer cashbetalingen doet dan betalingen met pin; dit geldt voor 24 procent van hen.

Sterke samenhang tussen een geordende financiële administratie en rondkomen

Huishoudens die gemakkelijk rondkomen, hebben hun administratie meer op orde:

- Het percentage dat wekelijks zijn banksaldo bekijkt, blijft stijgen. In 2015 bekeek 76 procent wekelijks zijn saldo, in 2012 67 procent. Nu ligt dit percentage op 82 procent. Personen die moeilijk rondkomen, bekijken even vaak hun saldo als personen die makkelijk rondkomen.
- De mate waarin huishoudens hun rekeningen en afschrijvingen daadwerkelijk controleren, lijkt stabiel over de tijd; net als in 2015 doet 78 procent dit. Voorgaande jaren was de vraagstelling net anders, maar de uitkomsten zijn vergelijkbaar. Van de huishoudens die moeilijk rondkomen, controleert 73 procent de bij- en afschrijvingen, tegen 85 procent van de huishoudens die gemakkelijk rondkomen. 61 procent werkt wekelijks de administratie bij; 16 procent werkt minder dan één keer per maand de administratie bij. Het percentage huishoudens dat wekelijks de administratie bijwerkt, is de afgelopen jaren licht gestegen, maar tegelijkertijd ook het percentage dat minder dan eens per maand de administratie doet.
- Gemiddeld opent 62 procent van de personen dagelijks zowel de papieren post als e-mail (als er post is). Papieren post wordt meer direct geopend dan e-mails. Van de personen die moeilijk rondkomen, opent een kleiner deel - de helft - dagelijks de post.

Huishoudens die moeilijk rondkomen maken vaker een overzicht van inkomsten en uitgaven

De huishoudens met een midden- of hoog inkomen die moeilijk rondkomen, maken vaker een overzicht van de inkomsten en uitgaven dan de huishoudens met een vergelijkbaar inkomen die gemakkelijk rondkomen. Het lijkt erop dat huishoudens met een midden- en hoog inkomen hun uitgaven gaan bijhouden als ze moeite hebben met rondkomen en/of betalingsproblemen hebben.

Als het gaat om de wijze waarop personen overzicht houden over inkomsten en uitgaven, zien we het volgende:

- 26 procent heeft verschillende rekeningen voor verschillende uitgavenposten en 29 procent houdt in het hoofd bij hoeveel hij/zij aan verschillende soorten uitgaven kan besteden.
- 58 procent geeft aan maandelijks na te gaan wat ze aan verschillende uitgaven kunnen besteden.
- Bij 41 procent van de personen komt het in meer of mindere mate voor dat ze abonnementen vergeten doordat het geld automatisch wordt geïncasseerd. Personen met lagere inkomens vergeten minder vaak de doorlopende abonnementen dan personen met de hogere inkomens. Zij hebben over het algemeen ook minder abonnementen.
- 49 procent van de personen maakt jaarlijks een overzicht van hun inkomsten en uitgaven. Ruim een kwart heeft nog nooit zo'n overzicht gemaakt. Personen die een jaarlijks overzicht maken, controleren ook meer hun banksaldo, werken wekelijks de administratie bij en vergeten minder vaak automatisch doorlopende abonnementen. Zij weten ook beter wat ze aan verschillende uitgavenposten besteden.

Financiële opvoeding draagt bij aan verantwoord bestedingsgedrag

Personen die van huis uit het goede voorbeeld meekregen - omdat hun ouders met geld om konden gaan - en personen die van hun ouders geleerd hebben met geld om te gaan, vertonen meer verantwoord bestedingsgedrag. Zij vergelijken prijzen meer, bekijken

vaker of ze iets wel kunnen betalen voordat ze iets kopen en worden minder verrast door bijkomende kosten.

Het vergelijken van prijzen, het letten op aanbiedingen en het bedenken waar een product aan moet voldoen, doen huishoudens die makkelijk rondkomen even vaak als huishoudens die moeilijk rondkomen. Circa zeven op de tien huishoudens doet dit.

Er is echter een duidelijk verschil in de mate waarin huishoudens die moeilijk rondkomen en huishoudens die makkelijk rondkomen impulsief gedrag vertonen, zowel bij huishoudens met de lagere als bij huishoudens met hogere inkomens. We zien dat:

- 64 procent van de huishoudens aangeeft (bijna) nooit te worden verrast door bijkomende kosten wanneer ze iets gekocht hebben;
- 76 procent zegt (bijna) nooit een product te kopen waar ze eigenlijk geen geld voor hebben.

Van de huishoudens die moeilijk rondkomen, vertoont 53 procent dit 'bedachtzame' aankoopgedrag, tegen 82 procent van de huishoudens die makkelijk kunnen rondkomen.

Spaargedrag blijft de laatste 5-10 jaar constant

Het spaargedrag van Nederlandse huishoudens is de afgelopen 5 tot 10 jaar constant:

- 17 procent van de huishoudens heeft geen spaarrekening. Dit is over de jaren nagenoeg hetzelfde; ook in 2015 had 17 procent van de huishoudens geen spaarrekening en in 2012 ging het om 19 procent van de huishoudens.
- Ook de hoeveelheid spaargeld dat men achter de hand heeft, is stabiel. Van de huishoudens met een spaarrekening, heeft 36 procent minder dan 5.000 euro aan spaargeld. Dit gold in 2015 voor 37 procent en in 2012 voor 38 procent van de huishoudens met een spaarrekening.
- 31 procent van de huishoudens geeft aan onvoldoende geld achter de hand te hebben om zijn twee duurste bezittingen direct te kunnen vervangen. Deze situatie is (bijna) onveranderd ten opzichte van 2015.

Ruim een kwart van de huishoudens heeft (ook) andere vormen van vermogen dan spaargeld, zoals aandelen, obligaties, tweede woning, et cetera. Hoe meer spaargeld een huishouden heeft, hoe groter de kans is dat men ook andere vermogensvormen heeft.

Van de huishoudens heeft 77 procent geld achter de hand om het eigen risico te kunnen betalen en dat van de partner (als die aanwezig is)⁴. Iets meer dan een kwart van de huishoudens betaalt het eigen risico via een voorschot aan de zorgverzekeraar.

⁴ Hierbij weten we niet hoe hoog het eigen risico is; dit is minimaal 385 euro per volwassene per jaar. Iemand kan echter kiezen voor een vrijwillig eigen risico, bovenop het verplichte eigen risico.

Vorbereiding op pensioensituatie begint vanaf 55 jaar

Van de 35- tot 55-jarigen heeft circa 40 procent geen enkel beeld van de financiële situatie na pensionering. Een duidelijke omslag is te zien bij 55 jaar; van de 55-tot 65-jarigen heeft 23 procent dit nog niet uitgezocht en/of geen globaal beeld. Net voor pensionering is men er het meest mee bezig; van de nog niet-gepensioneerde 65- tot 67-jarigen heeft 50 procent uitgezocht of men na pensionering voldoende inkomsten heeft om rond te komen en 46 procent heeft een globaal idee.

Van de 45- tot 65-jarigen geeft ruim een op de drie aan wel geld opzij te willen zetten voor het pensioen, maar dit vanwege geldgebrek niet te doen.

Visie

Het Nibud streeft naar een Nederland zonder geldproblemen, waarin iedereen zijn inkomsten en uitgaven in balans heeft, op de korte én lange termijn.

Het is positief te zien dat het anno 2018-2019 meer huishoudens lukt om de inkomsten en uitgaven in balans te houden dan de afgelopen 10 jaar. De positieve (macro-)economische situatie in Nederland lijkt daarmee ook voor meer huishoudens zelf voelbaar. Tegelijkertijd kan 11 procent (zeer) moeilijk rondkomen en 27 procent komt eerder moeilijk dan makkelijk rond. En een op de vijf huishoudens heeft lichte of ernstige betalingsproblemen.

Belang van het aanleren van financiële vaardigheden groot....

De bevindingen in dit rapport laten zien hoe belangrijk financiële vaardigheden zijn én blijven voor het in balans houden van de inkomsten en uitgaven. Een geordende administratie, anticiperen op (on)verwachte grotere uitgaven door geld achter de hand te hebben, en bedachtzaam - niet-impulsief - aankoopgedrag vergroten de kans om rond te kunnen rondkomen, ook al is het inkomen laag. Net als in eerdere jaren ziet het Nibud dat niet zozeer de hoogte van het inkomen samenhangt met het risico op betalingsproblemen, maar juist het financiële gedrag.

Daarbij speelt de financiële opvoeding en het voorbeeld dat mensen van huis uit hebben meegekregen, ook een belangrijke rol. Personen die vroeger geleerd hebben met geld om te gaan, zijn beter in staat hun geldzaken te organiseren, vertonen verantwoordere bestedingsgedrag, kijken meer vooruit en kunnen makkelijker rondkomen.

Aandacht voor financiële opvoeding en financiële educatie op scholen zal het Nibud dan ook blijven benadrukken. Al jaren is het Nibud er voorstander van dat financiële educatie een plek in het curriculum krijgt. De relevantie daarvan is groot; het onderwijs vormt een belangrijke basis en bovendien krijgt niet iedereen thuis het goede voorbeeld mee.

...maar niet voldoende: beleid en hulpmiddelen om gedrag te veranderen, is noodzakelijk

Tegelijkertijd verwachten we niet dat het inzetten op het vergroten van financiële kennis en vaardigheden alléén voldoende is. Er lijkt een constante groep van drie op de tien huishoudens die onvoldoende geld achter de hand heeft om de twee duurste bezittingen te vervangen. Het is echter wel zo dat huishoudens die onvoldoende geld achter de hand hebben, een groot risico op geldproblemen lopen. Ook ziet het Nibud dat een vrij stabiel percentage van circa 45 procent geen overzicht heeft van en inzicht heeft in zijn uitgaven. Terwijl juist huishoudens met geldproblemen en zij die moeilijk rondkomen, gericht zijn op het verkrijgen van overzicht over de financiële situatie.

De afgelopen vijf jaar is er meer aandacht gekomen voor het feit dat het financiële gedrag de uitkomst is van een samenspel van een groot aantal factoren. Het gegeven dat 'weten nog geen doen is', wordt nu meer onderkend dan voorgaande jaren⁵. Wij denken dat er nog veel te winnen valt om via technologische innovaties en beleid het financiële gedrag in een positieve richting te beïnvloeden. Daar waar de afgelopen jaren nieuw beleid en/of

⁵ WRR (2017). *Weten is nog geen doen; een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

digitale hulpmiddelen duidelijk aanwezig waren, is het financieel gedrag veranderd. Zo stond 15 jaar geleden meer dan de helft van de huishoudens weleens rood, terwijl dat nu voor vier op de tien huishoudens geldt. En ook het percentage personen dat minimaal één keer per week het banksaldo controleert, is de afgelopen zes jaar met bijna 30 procent gestegen.

Daar waar nieuw beleid en/of technologie minder duidelijk aanwezig is geweest, is het financiële gedrag vrij stabiel gebleven.

Het Nibud pleit er dan ook voor dat het uitgangspunt van het beleid van overheden, organisaties en bedrijven is dat het regelen van bepaalde geldzaken huishoudens zo min mogelijk moeite kost en dat het zo min mogelijk financiële risico's met zich meebrengt in plaats van dat de eigen verantwoordelijkheid van huishoudens voorop staat. De ontwikkeling van nieuwe diensten zou erop gericht moeten zijn dat het voor huishoudens eenvoudiger is om de inkomsten en uitgaven in balans te houden. Het Nibud roept maatschappelijke, zakelijke en financiële dienstverleners en de overheid op hun verantwoordelijkheid daarin te nemen. Zo zorgen we dat huishoudens financieel redzaam zijn zonder allemaal financieel zelfredzaam te zijn.

Zo vindt het Nibud het positief dat zorgverzekeringsmaatschappijen steeds actiever aanbieden dat het eigen risico, al van tevoren, gespreid kan worden betaald. Ruim een kwart van de huishoudens maakt hier nu gebruik van. Dit voorkomt dat mensen opeens een rekening van 385 euro ontvangen, als zij zorgkosten maken.

Banken zouden mensen met een bankrekening, er meteen – gratis – een spaarrekening bij kunnen verstrekken. Het Nibud denkt dat dit helpt bij het verhogen van het aantal mensen dat voldoende spaargeld achter de hand heeft. Ook zouden banken een rol kunnen spelen bij het in één keer laten afschrijven van alle vaste lasten op een vast moment en het laten bijschrijven van alle vaste inkomsten, in plaats van dat dit op verschillende data plaatsvindt. Het Nibud denkt dat dit personen helpt grip te krijgen op hun financiën omdat het dan meer inzichtelijk wordt hoeveel geld er nog vrij besteedbaar is.

Rekening houden met veranderende samenleving met meer huishoudens met wisselende inkomsten

Het aantal flexwerkers - werknemers met een flexibel arbeidscontract en zzp'ers - is de afgelopen vijftien jaar met zo'n 75% toegenomen tot 3 miljoen werkenden tussen de 15 en 75 jaar⁶. Van de werkzame beroepsbevolking *tussen de 25 en 65 jaar* zijn 2 miljoen mensen flexwerker. Voor het eerst heeft het Nibud deze groep specifiek onder de loep genomen.

Het Nibud maakt zich zorgen om deze groep werkenden. Het zijn personen die relatief vaak een lager inkomen hebben, wat het bemoeilijkt om rond te kunnen komen. Daar bovenop komt dat zij, ongeacht hun inkomen - of ze nu een laag of hoog inkomen hebben - minder bekend zijn met hun recht op financiële tegemoetkomingen, dat zij minder vaak geld opzij zetten voor hun pensioen en minder overzicht hebben over hun uitgaven. Terwijl het juist voor werkenden met een wisselend inkomen nog belangrijker is om geld achter de hand te hebben en om overzicht te hebben over de financiën. Ook is het onwenselijk dat het potentieel niet-gebruik hoger ligt bij de groep die de toeslagen en andere tegemoetkomingen hard nodig heeft.

⁶ CBS (2019). *Aantal flexwerkers in 15 jaar met driekwart gegroeid*. Verkregen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/07/aantal-flexwerkers-in-15-jaar-met-drie-kwart-gegroeid>

Het Nibud ziet dus dat het voor werkenden met een wisselend inkomen lastiger is om de inkomsten en uitgaven in balans te houden dan voor werkenden met een niet-fluctuerend inkomen. Niet alleen omdat ze over het algemeen een lager inkomen hebben, maar ook omdat het voor werkenden met een wisselend inkomen moeilijker is om grip te houden op de huidige financiële situatie en omdat ze minder in staat zijn te anticiperen op de toekomst.

Daarbij zien we dat (sociale) voorzieningen, beleid en regelingen nog onvoldoende afgestemd zijn op met werkenden met een wisselend inkomen. Zo sluit de huidige toeslagensystematiek - waarin wordt gekeken naar het inkomen in het lopende jaar - niet aan bij de veranderende samenleving waarin meer huishoudens wisselende inkomsten hebben. Voor huishoudens die moeilijk kunnen inschatten hoeveel ze in een kalenderjaar gaan verdienen, is het moeilijker om toeslagen aan te vragen. De onzekerheid en angst bestaat dat men geld moet terugbetalen. Dit kan ertoe leiden dat mensen een toeslag helemaal niet aanvragen. Dit kan er dus voor zorgen dat personen onterecht geen gebruik maken van inkomensvoorzieningen om eventuele terugbetalingen te voorkomen. Ook blijkt uit recent onderzoek van het CBS⁷ dat juist in sectoren waar veel mensen op basis van flexcontracten werken, het meer voorkomt dat er geen pensioenregeling wordt aangeboden. Ook het CPB⁸ benoemde dat de pensioenopbouw van flexibele werknemers achterbleef bij die van werknemers.

Het Nibud wil dan ook dat er bij de ontwikkeling van het socialezekerheidsbeleid en bij de ontwikkeling van digitale hulpmiddelen meer aandacht komt voor de financiële positie van werkenden met een wisselend inkomen en de wijze waarop geldzaken lopen als er niet maandelijks op hetzelfde moment geld op de rekening wordt gestort. Bij alle nieuwe voorzieningen zou getoetst moeten worden wat dit betekent voor iemand met een wisselend inkomen. Ook zou moeten worden vastgesteld of de gevolgen vergelijkbaar zijn als voor iemand met een stabiel inkomen.

De Nibud wil de urgentie hiervan benadrukken, omdat uit een uitgebreide CPB-studie⁹ blijkt dat elke nieuwe generatie op iedere leeftijd een hogere kans heeft om op flexibele contractbasis en/of als zzp'er te werken. We moeten voorkomen dat deze ontwikkeling op de arbeidsmarkt gepaard gaat met een stijging in het aantal huishoudens dat onvoldoende in staat is op de korte en lange termijn zijn inkomsten en uitgaven in balans te houden. Juist beleid en technologische hulpmiddelen zouden eraan kunnen bijdragen dat het voor de financiële situatie niet uitmaakt of een werkende bij een vergelijkbaar inkomen een wisselend of een vast inkomen heeft.

Zorg voor proactieve dienstverlening na een inkomensterugval

Al jaren ziet het Nibud dat huishoudens die met een inkomensterugval en/of een sterke stijging van uitgaven te maken hebben, beduidend meer moeite hebben met rondkomen en een verhoogde kans hebben op betalingsproblemen. Dit is niet met digitale ontwikkelingen tegen te gaan. Juist op zulke momenten - wanneer mensen in hun hoofd bezig zijn om zich aan te passen aan een nieuwe (financiële) situatie en meer schaarste ervaren - is het cruciaal dat overheidsinstellingen, (uitvoerings-)organisaties, zorgverzekeraars, banken, woningbouwcorporaties, hypotheekverstrekkers en energiemaatschappijen met elkaar samenwerken en proactief contact opnemen met een huishouden. Het Nibud is er dan ook voorstander van dat op zulke momenten meer

⁷ CBS (2018). *Witte vlek op pensioengebied 2016*. Verkregen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2018/45/witte-vlek-op-pensioengebied-2016>

⁸ CPB (2016). *Lusten en lasten op de arbeidsmarkt; flexibiliteit op de arbeidsmarkt*. Den Haag: CPB.

⁹ CPB (2016). *Lusten en lasten op de arbeidsmarkt; flexibiliteit op de arbeidsmarkt*. Den Haag: CPB.

gegevens - met goedkeuring van het huishouden - worden uitgewisseld, zodat (oplopende) financiële problemen kunnen worden voorkomen. Het Nibud ziet daar een signalerende rol voor gemeenten, het UWV en SVB, omdat een belangrijk deel van de personen die met een inkomensterugval te maken hebben, met een van deze instanties te maken heeft. Degenen die het klantcontact onderhouden, zouden niet alleen de uitkering kunnen regelen en/of begeleiding naar werk bieden, maar hun klanten ook kunnen attenderen op de impact van een inkomensterugval op de totale financiële situatie. Indien nodig, kunnen ze doorverwijzen naar relevante instanties en websites. Om dit te bewerkstelligen is het wenselijk dat de betreffende medewerkers op de hoogte zijn van wat een inkomensterugval kan betekenen voor het financiële gedrag van een persoon. Ook zouden ze moeten weten naar welke instanties ze personen in verschillende situaties kunnen doorverwijzen.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Het Nibud streeft naar een Nederland zonder geldproblemen, waarin iedereen zijn inkomsten en uitgaven in balans heeft, op de korte én lange termijn. De grote vraag is: hoe bereiken we dit?

Waar eerder nog werd gedacht dat uitgebreide informatieverstrekking, boetes en een harde aanpak personen kan sturen het gewenste gedrag te vertonen, is er tegenwoordig meer aandacht gekomen voor het feit dat het financiële gedrag de uitkomst is van een samenspel van een groot aantal factoren. Niet alleen persoonlijke en situationele omstandigheden spelen een rol, maar ook de omgeving, de vaardigheden én de persoonlijkheid van een individu. Het gegeven dat 'weten nog geen doen is', wordt nu meer onderkend¹⁰. En ook het belang van basisvaardigheden voor de financiële situatie, zoals reken-, lees- en schrijfvaardigheden en digitale vaardigheden, krijgt nu meer aandacht. Zo bleek recent weer dat het aandeel laaggeletterden veel hoger ligt onder de mensen met financiële problemen¹¹ (Keizer, 2018).

De vraag is dan tot waar de eigen verantwoordelijkheid ligt van personen en wat de rol van de samenleving - overheden, uitvoeringsinstanties, bedrijven, (maatschappelijke en financiële) dienstverleners en vrijwilligers - is?

Daarvoor is het allereerst belangrijk te weten waar we staan: hoe staat het financiële gedrag van huishoudens in Nederland er anno 2018/2019 voor? En hoe heeft dat zich de afgelopen 10-15 jaar ontwikkeld? Zien we daarbij specifieke risicogroepen?

Met deze kennis wordt duidelijk waar we welke verantwoordelijkheid neer kunnen leggen en wat we van ieder mogen verwachten.

Dit onderzoek past in een reeks van onderzoeken die het Nibud doet naar het geldgedrag van Nederlanders. Sinds 2005 doet het Nibud elke drie jaar onderzoek naar de wijze waarop personen met hun geld omgaan en de wijze waarop zij hun geldzaken organiseren. Dit onderzoek geeft een beeld hoe zich dit de afgelopen jaren heeft ontwikkeld.

1.2 Doel onderzoek

Met dit onderzoek wil het Nibud inzicht krijgen in:

- hoe Nederlanders anno 2018 hun geldzaken in de praktijk organiseren en in welke mate ze financieel redzaam gedrag vertonen;
- welke groepen Nederlanders meer en minder financieel redzaam gedrag vertonen.

1.3 Nibud-competenties voor financiële redzaamheid

Het Nibud heeft vier competenties opgesteld als basis voor financiële redzaamheid (zie kader). Deze competenties beschrijven de kennis en vaardigheden van een individu om goed met geld om te kunnen gaan. Bij elke competentie behoren diverse vaardigheden. Volgens het Nibud is iemand financieel redzaam wanneer hij/zij zijn/haar inkomsten en uitgaven op de korte en lange termijn in balans houdt.

¹⁰ WRR (2017). *Weten is nog geen doen; een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

¹¹ Keizer, M. (2018). *Lezen ≠ Begrijpen. Onderzoek naar leesvaardigheid onder mensen met financiële problemen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Hierbij spreken we expliciet van financieel redzaam en niet van financieel *zelf*redzaam. Volgens ons is een persoon financieel redzaam als hij/zij:

- zelf over de vaardigheden beschikt om de inkomsten en uitgaven in balans te houden, óf
- zich bewust is van het feit dat hij/zij iets niet kan en daarvoor de hulp inschakelt van anderen die dit wel weten en/of kunnen. Op die manier zorgt een persoon ook dat hij/zij de inkomsten en uitgaven in balans kan houden.

Nibud-competenties voor financiële redzaamheid

Competentie 1: Voldoende inkomsten verwerven om van te leven

De persoon verwerft voldoende inkomsten zodat hij/zij in eigen levensonderhoud kan voorzien. De persoon houdt daarbij rekening met zijn/haar rechten, plichten en verantwoordelijkheden.

Competentie 2: De geldzaken organiseren

De persoon beheert en monitort de betalingen, houdt de administratie bij en brengt de inkomsten en uitgaven in kaart, zodat er overzicht is dat inzicht geeft in de mogelijkheden om de inkomsten en uitgaven in balans te houden.

Competentie 3: Verantwoord besteden

De persoon besteedt de inkomsten zodanig dat de bestedingen van de persoon passen bij de persoonlijke voorkeuren en het beschikbare budget, zodat de inkomsten en uitgaven op de korte termijn in balans zijn.

Competentie 4: Voorbereid zijn op (on)voorziene gebeurtenissen

De persoon houdt er rekening mee dat (on)voorziene gebeurtenissen op de (middel)lange termijn gevolgen kunnen hebben voor zijn/haar financiële situatie. De persoon stemt de huidige bestedingen hierop af en kiest bewust financiële producten, zodat de inkomsten en uitgaven ook in de toekomst in balans zijn.

Basisvaardigheden

Personen beschikken over algemene rekenvaardigheden, lees- en schrijfvaardigheden, digitale vaardigheden of kunnen hulp inschakelen en het netwerk raadplegen indien nodig.

Zoals beschreven in paragraaf 1.1 hebben ons inziens niet alleen financiële vaardigheden, maar ook andere vaardigheden invloed op de mate waarin iemand financieel redzaam is. Denk hierbij aan rekenvaardigheden, lees- en schrijfvaardigheden, digitale vaardigheden en de vaardigheid om hulp in te schakelen wanneer dat nodig is. En naast vaardigheden,

spelen onder andere de persoonlijkheid en de omstandigheden ook mee bij het gedrag dat iemand vertoont. Bijlage 1 laat alle aspecten zien die samenhangen met de financiële redzaamheid.

In dit rapport bekijken we niet zozeer of men over de vaardigheden beschikt behorende bij de competenties, maar in welke mate men het gedrag vertoont behorende bij elk van de vier competenties.

1.4 Leeswijzer

Voor dit onderzoek zijn 2.493 Nederlanders in de leeftijd van 18 tot 75 jaar ondervraagd via een online vragenlijst. Deze groep is representatief voor alle Nederlanders in deze leeftijdsgroep wat betreft leeftijd, geslacht en regio. Personen die geen zelfstandig huishouden voeren bijvoorbeeld omdat ze bij de ouders wonen, zijn niet meegenomen. De onderzoekopzet staat beschreven in bijlage 2. De achtergrondkenmerken van de ondervraagden staan in bijlage 3.

Het rapport gaat allereerst in op de financiële redzaamheid in het algemeen: in hoeverre zijn de inkomsten en uitgaven met elkaar in balans? En bij wie is dit meer en minder? Daarbij zoomen we in op specifiek doelgroepen, zoals de lagere en hoger inkomens en de werkenden met een vast en wisselend inkomen.

Hierna gaan we in hoofdstuk 5 tot en met 8 dieper in op ieder van de vier competenties, waarin duidelijk wordt welk gedrag men in meer en mindere mate vertoont.

Dit onderzoek is de 5^e in een reeks. Vergelijkbaar onderzoek is uitgevoerd in 2005, 2009, 2012 en 2015. Wanneer mogelijk zijn de resultaten van dit onderzoek vergeleken met die van de eerdere *Geldzaken in de praktijk*-onderzoeken.

2. Rondkomen in 2018-2019: wie wel en niet?

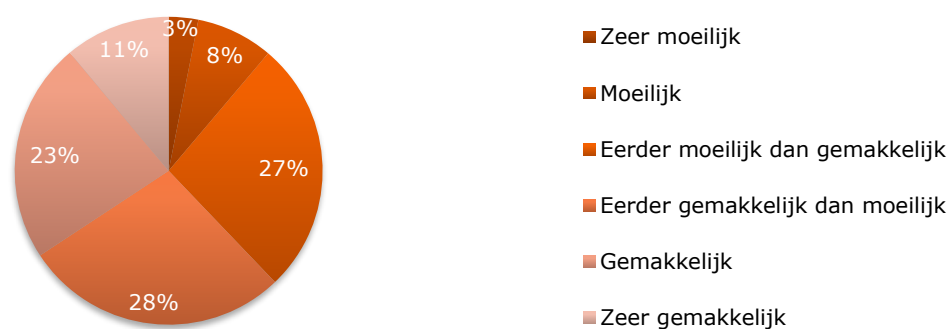
De mate waarin huishoudens zelf ervaren rond te kunnen komen is een graadmeter voor de mate waarin inkomsten en uitgaven met elkaar in balans zijn. Dit hoofdstuk laat zien welke huishoudens geen moeite hebben met rondkomen en welke daar meer moeite mee hebben en wat de samenhang daarbij is met het financieel gedrag van huishoudens.

2.1 Rondkomen

In het najaar van 2018 zette de economische crisis internationaal in. Het duurde een tijd voordat huishoudens daar daadwerkelijk door getroffen werden. Uit eerdere analyses van het Nibud bleek dat de gevolgen ervan het sterkst merkbaar waren in 2013; toen er een piek was in het aantal huishoudens dat met een inkomensdaling te maken had¹².

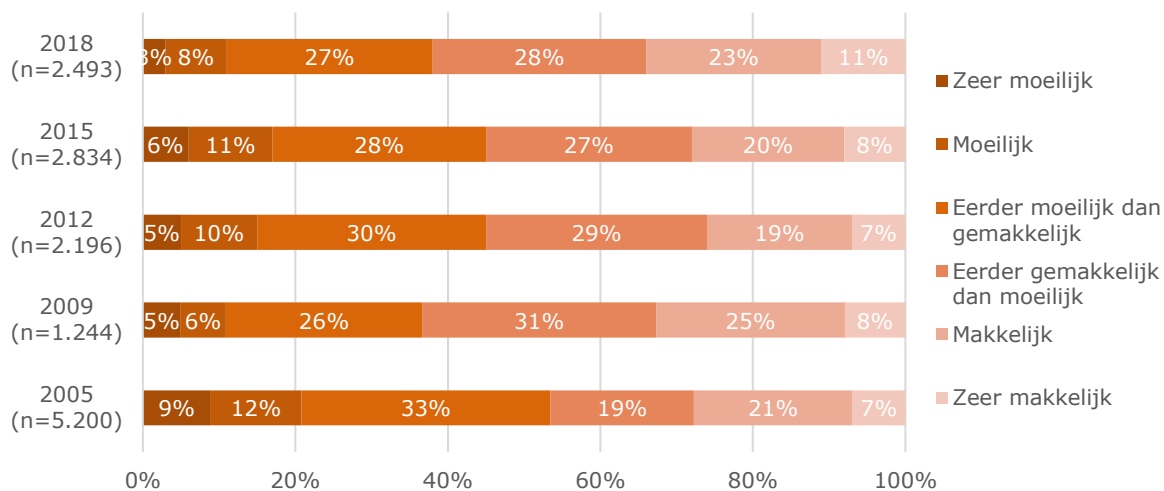
Voor het eerst is het percentage huishoudens dat moeite heeft met rondkomen, weer op het niveau van de periode dat de crisis huishoudens nog niet direct raakte. Net als in 2009, geeft 38 procent van de huishoudens nu - anno 2018 - aan moeite te hebben met rondkomen (zie figuur 1). In de periode tussen 2009 en 2018 lag dit percentage hoger; zowel in 2012 als in 2015 gaf 45 procent van de personen aan 'zeer moeilijk' tot 'eerder moeilijk dan makkelijk' rond te kunnen komen.

Figuur 1: Rondkomen (n=2.493)

¹² Nibud in 'Zo betaalt Nederland 2017' van GGN: <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/nibud-analyseert-10-jaar-betaalgedrag-nederland/>

Figuur 2: Mate van rondkomen, in verschillende jaren (in percentages)

Tabel 1 en 2 geven de verschillen in de mate van rondkomen over de jaren weer voor verschillende leeftijdsgroepen. In alle jaren kunnen 45- tot 64-jarigen minder dan gemiddeld gemakkelijk rondkomen, terwijl 65-plussers altijd gemakkelijker kunnen rondkomen dan 65-minners.

Voor alle leeftijdsgroepen komt het percentage dat makkelijk en moeilijk rondkomt in 2018 overeen met dat in 2009. De effecten van de crisis - in 2012 en 2015 - op het rondkomen verschilden duidelijk per leeftijdsgroep. De 35- t/m 54-jarigen gaven in die periode veel minder aan dat ze gemakkelijk konden rondkomen dan personen in de andere leeftijdsgroepen.

Tabel 1: Percentage dat (zeer) makkelijk rondkomt, naar leeftijd, in verschillende jaren

	2005 (n=5.200) %	2009 (n=1.244) %	2012 (n=2.196) %	2015 (n=2.834) %	2018 (n=2.493) %
18 t/m 34	<u>20</u>	33	<u>30</u>	30	33
35 t/m 44	<u>21</u>	32	<u>20</u>	28	33
45 t/m 54	<u>25</u>	29	<u>20</u>	<u>22</u>	<u>29</u>
55 t/m 64	<u>36</u>	35	30	24	36
65+	<u>49</u>	35	<u>31</u>	<u>34</u>	<u>40</u>
Totaal	28	32	26	27	34

*onderstreept betekent dat groepen in dat jaar significant van elkaar afwijken

Tabel 2: Percentage dat (zeer) moeilijk rondkomt, naar leeftijd, in verschillende jaren

	2005 (n=5.200) %	2009 (n=1.244) %	2012 (n=2.196) %	2015 (n=2.834) %	2018 (n=2.493) %
18 t/m 34	<u>25</u>	9	<u>17</u>	14	11
35 t/m 44	<u>24</u>	10	16	17	11
45 t/m 54	<u>25</u>	12	17	<u>23</u>	13
55 t/m 64	<u>18</u>	<u>15</u>	<u>11</u>	20	<u>14</u>
65+	<u>7</u>	7	<u>8</u>	<u>8</u>	<u>8</u>
Totaal	21	11	15	17	11

*onderstreept betekent dat groepen in dat jaar significant van elkaar afwijken

2.1.1 Reden moeilijk rondkomen

Net als in 2015 zijn de meest genoemde redenen voor het moeilijk rondkomen:

- de uitgaven stijgen terwijl de inkomsten gelijk blijven;
- de vaste lasten zijn te hoog;
- de inkomsten zijn te laag.

Bij de beleving van het rondkomen, redeneert men dus in belangrijke mate vanuit de bestedingsmogelijkheden. Dit geeft weer dat het rondkomen de balans tussen inkomsten en uitgaven is.

Tabel 3: Redenen dat huishoudens moeilijk rondkomen (meerdere antwoorden mogelijk)

	2012* (n=988)	2015 (n=1.287) %	2018 (n=944) %
Uitgaven stijgen en inkomsten blijven gelijk	-	40	40
Door hoge vaste lasten	39	35	38
Weinig inkomsten	5	38	33
Als gevolg van inkomensdaling	29	27	26
Door een gebeurtenis in het afgelopen jaar	5	-	-
Ziekte (hogere kosten als gevolg van de ziekte)	-	18	20
Schulden	-	18	16
Omdat ik mijn geld te makkelijk uitgeef	5	6	9
Wegvallen van subsidies (van het Rijk en/of gemeentelijke subsidies)	-	12	9
Doordat mijn partner te makkelijk geld uitgeeft	2	3	5
Anders	8	5	2

*in 2012 kijken de antwoordcategorieën af van die in 2015 en 2018

Ten opzichte van 2015 zijn de meest genoemde vier redenen nog steeds hetzelfde. Wel is het percentage huishoudens dat aangeeft te weinig inkomsten te hebben, licht afgenomen, terwijl het percentage dat benoemt dat zij geld te makkelijk uitgeven, iets is toegenomen.

Ook in 2012 zijn hoge vaste lasten een belangrijke reden voor het niet kunnen rondkomen.

2.2 Welke huishoudens hebben meer moeite met rondkomen?

De huishoudens die meer moeite hebben met rondkomen, zijn in 2018 hetzelfde als in 2015. Het gaat om:

- personen tussen de 45 en 55 jaar (44 procent van hen), tegen 36 procent van de 18- tot 35-jarigen en 31 procent van de 65-plussers;
- huurders (53 procent) vergeleken met huiseigenaren (25 procent);
- huishoudens met partner en kinderen;
- uitkeringsgerechtigden (65 procent), vergeleken met werkenden (33 procent) en gepensioneerden (28 procent);
- lagere inkomens: 59 procent van hen, tegen 34 procent van de middeninkomens en 21 procent van de hogere inkomens;

- personen die een gebeurtenis hebben meegemaakt met negatieve financiële gevolgen: 55 procent, tegen 33 procent voor wie dit niet geldt¹³;
- personen die niet van hun ouders geleerd hebben met geld om te gaan en/of ouders hadden die niet het juiste voorbeeldgedrag gaven: 56 procent, tegen 33 procent van de personen die wel een financiële opvoeding hebben gehad;
- personen met een beperkte financiële kennis.

2.2.1 De samenhang tussen rondkomen en financieel gedrag

Als we aanvullend hierop kijken naar het financiële gedrag, dan zien we dat dat ook sterk samenhangt met de mate waarin een huishouden kan rondkomen.

Er is een sterk verband tussen rondkomen en:

- de mate waarin iemand zijn administratie op orde heeft: personen die hun administratie op orde hebben, kunnen makkelijker rondkomen;
- de mate waarin iemand de inkomsten en uitgaven in kaart brengt: hoe moeilijker iemand kan rondkomen, hoe meer er gekeken wordt hoeveel er aan verschillende uitgavenposten wordt besteed;
- de mate waarin iemand onbedachtzaam aankoopgedrag vertoont: personen die niet altijd letten op bijkomende kosten en/of aankopen zonder dat zij dit eigenlijk kunnen betalen, hebben meer moeite met rondkomen;
- de mate waarin iemand geld achter de hand heeft en spaart: hoe moeilijker iemand kan rondkomen, hoe minder dat gebeurt. Of andersom: hoe minder geld iemand achter de hand heeft, hoe moeilijker het huishouden kan rondkomen. De causaliteit is op basis van deze analyses niet te achterhalen.
- in hoeverre iemand weet of het huishouden wel of niet recht heeft op tegemoetkomingen.

¹³ Deze huishoudens hebben het afgelopen jaar een gebeurtenis meegemaakt waardoor hun bestedingsruimte kleiner is geworden. Hun inkomen is gedaald of hun uitgaven zijn (flink) gestegen.

Tabel 4 geeft de samenhang weer tussen rondkomen en het financiële gedrag. Huishoudens die makkelijk kunnen rondkomen en huishoudens die moeilijk kunnen rondkomen, verschillen duidelijk van elkaar in hun financiële gedrag.

Tabel 4: Percentage dat financieel redzaam gedrag vertoont, naar mate van rondkomen (n=1.255)*

	Moeilijk %	Neutraal %	Makkelijk %
Voldoende inkomsten verwerven	<u>63</u>	70	74
De consument weet of hij/zij recht heeft op toeslagen, kwijtscheldingen en/of andere tegemoetkomingen en is in staat deze aan te vragen			
Administratie op orde brengen en houden			
De consument bekijkt minimaal één keer per week zijn/haar banksaldo	85	82	80
De consument controleert altijd of zijn/haar rekeningen en afschrijvingen kloppen	<u>73**</u>	78	<u>85**</u>
De consument werkt minimaal één keer per week zijn/haar financiële administratie bij	<u>56</u>	<u>61</u>	<u>65</u>
De consument opent elke dag zijn/haar papieren post én e-mails	<u>53**</u>	62	<u>67**</u>
Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren			
De consument bekijkt wat hij/zij kan uitgeven aan verschillende uitgavenposten	64	58	56
De consument houdt bij en/of zet apart wat hij/zij aan verschillende uitgavenposten kan besteden	55	<u>59</u>	<u>47</u>
De consument maakt jaarlijks een overzicht van de inkomsten en uitgaven	52	50	<u>44</u>
Verantwoord bestedingsgedrag			
<i>De kritische consument</i>			
Stelt zich op als een kritische consument	<u>62</u>	<u>72</u>	67
Neutraal	35	<u>25</u>	30
Stelt zich niet op kritische consument	3	2	3
<i>Bedachtzaam aankoopgedrag</i>			
Vertoont bedachtzaam aankoopgedrag	<u>53</u>	<u>62</u>	<u>82</u>
Neutraal	<u>44</u>	<u>33</u>	<u>15</u>
Vertoont geen bedachtzaam aankoopgedrag	3	5	3
Vorbereid zijn op (toekomstige) gebeurtenissen			
De consument heeft een spaarrekening	<u>62</u>	<u>82</u>	<u>93</u>
De consument spaart	<u>32</u>	<u>69</u>	<u>88</u>
De consument heeft genoeg geld om zijn/haar eigen risico te betalen en twee duurste bezittingen te vervangen	<u>24</u>	<u>51</u>	<u>86</u>
De consument zet geld apart voor later of heeft al voldoende geld apart gezet	<u>20</u>	<u>44</u>	<u>76</u>

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

** significant op basis van $p < 0.05$

Personen die moeilijker rondkomen ervaren dat ze in financieel opzicht meer van dag tot dag leven en ervaren minder controle over hun eigen situatie.

2.3 Inkomenssituatie en rondkomen

Als we rekening houden met houding en gedrag, blijft de samenhang met inkomen zichtbaar. Met andere woorden: ongeacht iemands financiële gedrag, is het voor een huishouden met een laag inkomen moeilijker om rond te komen dan voor een huishouden met een hoger inkomen.

Toch is het niet zo dat iedereen met een laag inkomen, moeilijk kan rondkomen. Van de personen met een laag inkomen geeft 15 procent zelf aan makkelijk te kunnen rondkomen; 23 procent ervaart echt (heel) moeilijk rond te kunnen komen. Tegelijkertijd laat tabel 5 zien dat 6-8 procent van de personen met een midden inkomen of hoog inkomen, ervaart moeilijk rond te komen.

Tabel 5: Mate van rondkomen naar inkomensgroep*^ (n=1.913)

	Laag %	Midden %	Hoog %
Moeilijk rondkomen	<u>23</u>	<u>8</u>	<u>6</u>
Neutraal rondkomen	<u>63</u>	<u>57</u>	<u>39</u>
Makkelijk rondkomen	<u>15</u>	<u>35</u>	<u>55</u>

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

^laag inkomen: zonder partner < € 1.250; met partner < € 2.500

midden inkomen: zonder partner € 1.250-€ 2.000; met partner € 2.500-€ 4.000

hoog inkomen: zonder partner > € 2.000; met partner > € 4.000

2.3.1 Laag inkomen en rondkomen

De vraag is wie binnen de groep van lage inkomens makkelijker rondkomt en wie moeilijker. Onder de huishoudens met een laag inkomen, komen de volgende huishoudens makkelijker rond:

- de pensioengerechtigden: van de gepensioneerden met een laag inkomen komt 25 procent gemakkelijk rond; 13 procent komt moeilijk rond;
- huishoudens die het afgelopen jaar *geen* gebeurtenis hebben meegemaakt waardoor hun inkomenssituatie negatief is beïnvloed;
- huishoudens die bedachtzaam aankoopgedrag vertonen;
- huishoudens die voorbereid zijn op (toekomstige) gebeurtenissen.

Huishoudens met een laag inkomen vertonen al bedachtzamer aankoopgedrag dan die met hogere inkomens, zo zal blijken in paragraaf 7.1.3. Huishoudens die makkelijk kunnen rondkomen van een laag inkomen, weer meer dan huishoudens die moeilijk kunnen rondkomen (zie tabel 6).

Tabel 6 geeft de verschillen in financieel gedrag weer tussen huishoudens met een laag inkomen die moeilijk kunnen rondkomen en huishoudens met een laag inkomen die makkelijk kunnen rondkomen.

Tabel 6: Verschillen in financieel gedrag tussen huishoudens met een laag inkomen die moeilijk en makkelijk kunnen rondkomen (n=308)

	Moeilijk	Neutraal	Makkelijk	Totaal lage inkomens
	%	%	%	%
De persoon vertoont bedachtzaam aankoopgedrag	<u>60</u>	71	<u>87</u>	71
De persoon heeft een spaarrekening (n=595)	<u>57</u>	78	<u>90</u>	75
De persoon spaart	<u>22</u>	61	<u>83</u>	57
De persoon heeft genoeg geld om zijn/haar eigen risico te betalen en twee duurste bezittingen te vervangen	<u>10</u>	45	<u>77</u>	43
De persoon zet geld apart voor later of heeft al voldoende geld apart gezet	<u>10</u>	41	<u>74</u>	40

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

We zien onder de specifieke groep van huishoudens met een laag inkomen niet terug dat degenen die gemakkelijk kunnen rondkomen, meer hun banksaldo en afschrijvingen controleren en/of hun administratie op orde brengen dan degenen die moeilijk kunnen rondkomen. Ook het effect van de financiële opvoeding valt weg bij deze groep.

2.3.2 Midden- en hoge inkomens en rondkomen

Van de huishoudens met de midden- en de hoge inkomens komt 7 procent moeilijk rond. In een aantal opzichten komt het financiële gedrag van deze groep overeen met dat van de huishoudens met een laag inkomen die moeilijk rondkomen. Net als bij de huishoudens met een laag inkomen, zien we bij de huishoudens met de midden- en hoge inkomens die moeilijk rondkomen dat:

- onbedachtzaam aankoopgedrag vertonen meer voorkomt;
- geld opzij zetten en geld achter de hand hebben minder voorkomt;
- een gebeurtenis hebben meegemaakt met negatieve financiële consequenties meer voorkomt.

Tegelijkertijd zien we dat de huishoudens met de midden- en de hoge inkomens verschillen van die met een laag inkomen die moeilijk kunnen rondkomen. Bij midden- en hoge inkomens speelt mee voor het al dan niet rondkomen:

- of men kinderen heeft of niet: huishoudens zonder kinderen komen makkelijker rond dan die met kinderen: 47 procent, tegen 40 procent. Het is echter niet zo dat huishoudens met kinderen vaker moeilijk rondkomen; het is meer 'geen van beiden'.
- Of men vroeger 'financieel opgevoed' is: huishoudens die van huis uit geleerd hebben met geld om te gaan, kunnen makkelijker rondkomen.
- Of men de administratie op orde heeft: huishoudens die hun administratie op orde hebben, komen makkelijker rond.
- Of men de inkomsten en uitgaven bijhoudt: huishoudens met een middeninkomen of hoog inkomen die bekijken wat ze kunnen besteden, komen moeilijker rond. Van de huishoudens die moeilijk rondkomen, maakt 63 procent een overzicht van de inkomsten en uitgaven, tegen 50 procent van de huishoudens die makkelijk rondkomen. Het lijkt erop dat huishoudens met een midden- en een hoog inkomen hun uitgaven gaan bijhouden als ze moeite hebben met rondkomen.

Bovenstaande aspecten spelen *binnen de groep van de huishoudens met een laag inkomen* geen rol of men wel of niet kan rondkomen.

Tabel 7: Verschillen in financieel gedrag tussen huishoudens met een midden en hoog inkomen die moeilijk en makkelijk kunnen rondkomen (n=659)

	Moeilijk	Neutraal	Makkelijk	Totaal midden- en hoge inkomens
	%	%	%	%
De persoon controleert altijd of zijn/haar rekeningen en afschrijvingen kloppen	71	<u>74</u>	<u>85</u>	79
De persoon werkt minimaal één keer per week zijn/haar financiële administratie bij óf betaalt zijn/haar rekeningen binnen een week	<u>81</u>	<u>91</u>	<u>98</u>	94
De persoon vergeet doorlopende abonnementen niet	<u>56</u>	77	<u>86</u>	80
Vertoont bedachtzaam aankoopgedrag	<u>37</u>	<u>55</u>	<u>80</u>	65
De persoon heeft een spaarrekening (n=1.318)	<u>73</u>	<u>87</u>	<u>95</u>	90
De persoon spaart	<u>44</u>	<u>76</u>	<u>89</u>	79
De persoon heeft genoeg geld om zijn/haar eigen risico te betalen en twee duurste bezittingen te vervangen	<u>35</u>	<u>56</u>	<u>91</u>	70
De persoon zet geld apart voor later of heeft al voldoende geld apart gezet	<u>29</u>	<u>50</u>	<u>78</u>	61

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

In paragraaf 6.1.3 zal blijken dat huishoudens met een laag huishoudinkomen minder vaak abonnementen vergeten als gevolg van doorlopende automatisch incasso's dan hogere inkomens.

Het vergeten van doorlopende abonnementen hangt bij huishoudens met de midden- en hoge inkomens - in tegenstelling tot die met de lage inkomens - samen met het wel of niet kunnen rondkomen. Van de huishoudens met een midden- of hoog inkomen die makkelijk rondkomen, geeft 14 procent expliciet aan abonnementen te vergeten, tegen 44 procent van de huishoudens met de midden- en hoge inkomens die moeilijk rondkomen. Dit sluit aan bij de bevinding dat juist onder deze inkomensgroepen huishoudens die moeite hebben met rondkomen (ook) meer moeite hebben met het op orde houden van de administratie en het overzicht houden over de inkomsten en uitgaven.

3. Financiële redzaamheid van werkenden met wisselende inkomsten

De afgelopen vijftien jaar is het aantal flexwerkers tussen de 15 en 75 jaar toegenomen met 75% naar ruim 3 miljoen, zo blijkt uit cijfers van het CBS. Het aantal flexibele werknemers is gestegen van 1,1 miljoen in 2003 naar bijna 2 miljoen in 2018¹⁴ en het aantal zzp'ers groeide in diezelfde periode van ruim 630 duizend naar 1,1 miljoen. Van de werkzame beroepsbevolking *tussen de 25 en 65 jaar* zijn 2 miljoen mensen flexwerker; dit is 27 procent van de totale werkzame beroepsbevolking.

De meest voorkomende flexwerkers zijn zzp'ers die hun eigen arbeid 'verkopten' en de oproepkracht.

Eind 2016 heeft het CPB uitgebreid onderzoek gedaan naar de flexibilisering van de arbeidsmarkt¹⁵. Hieruit bleek dat elke nieuwe generatie op iedere leeftijd een hogere kans heeft om op flexibele contractbasis en/of als zzp'er te werken. Zij zien dat de stijging van flexibele arbeidscontracten meer voorkomt onder lagere opleidingsniveaus.

Werknemers met een flexibel contract hebben drie keer zo veel kans op werkloosheid en drie keer zo veel kans op armoede. Ze volgen minder (bij)scholing, profiteren minder van (ontslag)bescherming en sociale zekerheid en bouwen minder pensioen op. Het CPB benoemt expliciet dat het niet duidelijk is of een flexibel contract het gevolg of de oorzaak is van een minder gunstige sociaaleconomische positie. Hun conclusie is echter wel: *het huidige stelsel van de sociale zekerheid weet de meer kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt minder effectief te bereiken dan de andere, terwijl de groepen met een sterke arbeidsmarktpositie misschien wel meer beschermd en verzekerd zijn dan nodig.*

Vanwege deze ontwikkeling, hebben we in dit onderzoek specifiek gekeken naar werkenden met wisselende inkomsten en de mate waarin wisselende inkomsten invloed hebben op de financiële redzaamheid.

Een op de vijf werkenden - werknemers en zzp'ers - benoemt dat ze met wisselende inkomsten te maken hebben. Dit zijn met name zzp'ers en werkenden op oproepbasis (zie tabel 8)¹⁶.

Tabel 8: Percentage van elke groep werkenden dat zelf aangeeft een wisselend inkomen te hebben

	%
Zzp'ers	56
Werknemers op oproepbasis	70
Werknemers met voltijd contract	9
Werknemers met deeltijd contract	24
Totaal werkenden	20

De verschillen uitgesplitst naar leeftijd zijn beperkt. Alleen 35- tot 45-jarigen hebben iets minder met wisselende inkomsten te maken (15 procent van hen). Dit komt overeen met het beeld van het CBS dat de gemiddelde leeftijd van oproepkrachten 27 jaar is en dat zes op de tien zzp'ers 45 jaar en ouder is.

¹⁴ CBS (2019). *Aantal flexwerkers in 15 jaar met driekwart gegroeid*. Te verkrijgen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/07/aantal-flexwerkers-in-15-jaar-met-drie-kwart-gegroeid>

¹⁵ CPB (2016). *Lusten en lasten op de arbeidsmarkt; flexibiliteit op de arbeidsmarkt*. Den Haag: CPB.

¹⁶ Op basis van CBS-cijfers blijkt van de werkzame beroepsbevolking tussen de 25 en 65 jaar 27 procent flexwerker te zijn.

Er is een verband tussen de inkomenssituatie en de mate waarin werkenden een wisselend inkomen hebben: van de werkenden met een laag inkomen heeft 31 procent een wisselend inkomen, tegen 16 procent van de werkenden met een midden- of hoog inkomen.

3.1 Rondkomen met een wisselend inkomen

Als we met de inkomensverschillen rekening houden, dan zien we nog steeds dat werkenden met een wisselend inkomen moeilijker rondkomen dan werkenden met een vast inkomen. Met andere woorden: bij hetzelfde *gemiddelde* netto inkomen per maand, heeft een werkende met een wisselend inkomen meer moeite om rond te komen dan een werkende met een vast inkomen.

Tabel 9 toont de verschillen. Van de werkenden met een vast inkomen komt 42 procent gemakkelijk rond, tegen 27 procent van de werkenden met een wisselend inkomen.

Tabel 9: Mate van rondkomen, tussen werkenden met een vast en wisselend inkomen (n=1.300)

	Vast inkomen (n=1.041) %	Wisselend inkomen (n=259) %
Moeilijk rondkomen	<u>7</u>	<u>15</u>
Neutraal	<u>51</u>	<u>58</u>
Gemakkelijk rondkomen	<u>42</u>	<u>27</u>

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

3.2 Financieel gedrag en een wisselend inkomen

3.2.1 Op de hoogte van vrije bestedingsruimte

De werkenden met een wisselend inkomen, houden hun administratie niet beter of slechter bij dan werkenden met een vast inkomen. Ook controleren ze hun rekeningen en bij- en afschrijvingen even vaak als de werkenden met een vast inkomen.

Wel zien we dat werkenden met een wisselend inkomen in vergelijking met werkenden met een vast inkomen - en corrigerend voor verschillen in de inkomenssituatie van beide - minder op de hoogte zijn van wat ze vrij te besteden hebben na betaling van de noodzakelijke uitgaven. Tabel 10 geeft dit weer. Dit is begrijpelijk, omdat hun inkomen ook niet constant is.

Tabel 10: In hoeverre is men op de hoogte van de vrije bestedingen na betaling van de noodzakelijke uitgaven, voor werkenden met een vast resp. een wisselend inkomen (n=676)

	Vast inkomen (n=547) %	Wisselend inkomen (n=129) %
Houdt men bij	<u>43</u>	<u>33</u>
Men weet het ongeveer	50	51
Men heeft geen idee	<u>7</u>	<u>16</u>

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

3.2.2 Onbekendheid met recht op tegemoetkomingen

Van de werkenden met een wisselend inkomen benoemt 34 procent dat ze niet weten of ze recht hebben op toeslagen en andere tegemoetkomingen (28 procent) of weten dat ze recht hebben, maar hebben het nog niet aangevraagd (6 procent).

Bij de midden- en hogere inkomens komt het bij de werkenden met een wisselend inkomen meer voor dat ze niet op de hoogte zijn of ze recht hebben op toeslagen of dat ze de toeslagen nog niet hebben aangevraagd dan bij werkenden met een vast inkomen: 41 procent van hen met een wisselend inkomen weet niet of ze recht hebben (30 procent) of heeft het nog niet aangevraagd (11 procent), tegen 27 procent van de werkenden met een vast inkomen.

Binnen de groep werkenden met een laag inkomen, is er geen verschil tussen werkenden met een wisselend inkomen en werkenden met een vast inkomen. Van de werkenden met een laag inkomen is 23 procent óf niet op de hoogte of zij recht hebben op tegemoetkomingen óf ze hebben de tegemoetkomingen nog niet aangevraagd (zie ook hoofdstuk 5).

3.2.3 Spaargedrag

De werkenden met een wisselend inkomen hebben niet beduidend minder vaak geld achter de hand voor het eigen risico en/of het vervangen van de twee duurste bezittingen dan de werkenden met een vast inkomen. Drie op de tien werkenden heeft hier onvoldoende geld voor. Ook hebben ze even vaak een spaarrekening (91 procent van de werkenden). In hoofdstuk 8 wordt hier uitgebreider op ingegaan.

Rekening houdend met het verschil in inkomen tussen werkenden met en werkenden zonder wisselend inkomen, hebben werkenden met een wisselend inkomen (en een spaarrekening) in totaal minder spaargeld dan werkenden met een vast inkomen. Van de huishoudens met een midden- of hoog inkomen heeft 47 procent van werkenden met een *wisselend* inkomen minder dan 5.000 euro achter de hand, tegen 33 procent van de werkenden met een *vast* inkomen.

Van de werkenden met een wisselend inkomen, zegt een groter deel niet te sparen: 65 procent spaart, tegen 82 procent van de werkenden met een vast inkomen. Ook zeggen minder werkenden met een wisselend inkomen dat zij geld opzij zetten voor hun pensioen: 49 procent doet dit, tegen 62 procent van de werkenden met een vast inkomen.

4. Inkomsten en uitgaven in balans

In hoofdstuk 2 benoemden we dat de mate waarin men ervaart rond te kunnen komen een graadmeter is voor de mate waarin inkomsten en uitgaven met elkaar in balans zijn. Roodstand en betalingsproblemen zijn ook duidelijke indicatoren dat er een disbalans is. Dit hoofdstuk laat zien in welke mate hier sprake van is.

4.1 Betalingsproblemen

In totaal heeft 19,5 procent van de huishoudens betalingsproblemen; 11,5 procent heeft lichte betalingsproblemen en 8 procent ernstige betalingsproblemen¹⁷.

In 2015 had een vergelijkbaar percentage betalingsproblemen; 12 procent lichte en 10 procent ernstige betalingsproblemen¹⁸. Ook in 2012 was het percentage huishoudens met betalingsproblemen met 18 procent niet significant afwijkend van de situatie in 2015 en 2018.

Tabel 11 geeft de ontwikkeling weer van diverse gebeurtenissen die ten grondslag liggen aan de betalingsproblemen. Het aantal huishoudens dat aanmaningen ontvangt, is de afgelopen 13 jaar geleidelijk afgenomen. Het percentage huishoudens dat de huur/hypotheek te laat betaalt en/of andere rekeningen, blijft constant.

Tabel 11: Gebeurtenissen die huishoudens de afgelopen 12 maanden meemaakten, in verschillende jaren (meerdere antwoorden mogelijk)

	2005	2009	2012	2015	2018
	%	%	%	%	%
Rekeningen te laat betaald	-	25	31	26	32
Een aanmaning ontvangen	29	21	25	22	17
Geen geld meer kunnen opnemen/niet meer kunnen pinnen	27	16	18	18	15
Weigering van een automatische incasso	18	13	17	16	14
Afbetalingsregelingen getroffen	-	-	-	-	15
Brieven van incassobureau of deurwaarder ontvangen	-	-	-	-	9
De huur/hypotheek meer dan 10 dagen te laat betaald	10	8	11	10	9
Creditcardschuld van meer dan 500 euro	-	-	-	-	9
Loonbeslag gelegd op salaris	-	2	4	6	5
Aangemeld bij CAK vanwege achterstanden zorgverzekering	-	-	-	-	5
Voorschot op salaris aangevraagd	-	-	3	5	4
Energie afgesloten vanwege te laat betalen	-	1	3	4	3

Er is een sterk verband tussen betalingsproblemen en rondkomen. Van de huishoudens die betalingsproblemen hebben, geeft 73 procent aan moeite te hebben met rondkomen, tegen 28 procent van de huishoudens die géén betalingsproblemen hebben.

¹⁷ Zie bijlage 4 voor een beschrijving van de begrippen 'lichte' en 'ernstige' betalingsproblemen. Het rapport 'Financiële problemen 2018' gaat dieper in op de huishoudens met lichte en ernstige betalingsproblemen. Dit rapport is te verkrijgen via <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/financieel-problemen-rapport-2018>.

¹⁸ Het percentage huishoudens met betalingsproblemen ligt in 2015 iets hoger dan in 2018, maar dit verschil is niet significant.

In 2012 en 2016 heeft het Nibud onderzoek gedaan naar de samenhang tussen betalingsproblemen, financieel gedrag, financiële opvoeding en persoonlijkheidskenmerken. Net als in 2012 en 2016 blijkt het risico op betalingsproblemen in 2018:

- niet direct samen te hangen met de hoogte van het inkomen;
- groter te worden door een terugval in het inkomen en/of (veel) hogere uitgaven;
- groter te worden als men vroeger niet geleerd heeft met geld om te gaan;
- groter te worden als men onvoldoende geld achter de hand heeft;
- onbekend is of men wel/niet in aanmerking komt voor toeslagen;
- kleiner te worden als men de administratie op orde heeft;
- groter te worden als men onbedachtzaam aankoopgedrag vertoont.

Tegelijkertijd zien we dat personen die jaarlijks een overzicht maken van hun financiële situatie en de uitgaven bijhouden, vaker financiële problemen hebben. De verwachting is dat men dit gaat doen, *als* er betalingsproblemen zijn.

In 2015 was er geen duidelijk verband tussen betalingsproblemen en het maken van een (jaarlijks) uitgavenoverzicht.

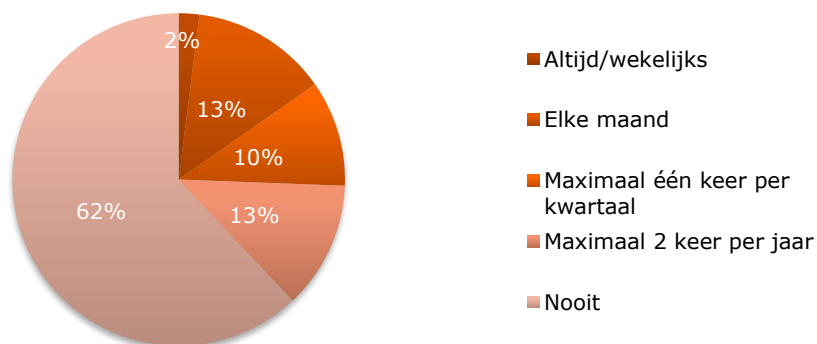
4.2 Roodstaan

Van de huishoudens stond 38 procent het afgelopen jaar een of meerdere keren rood (zie figuur 3; 3 procent stond altijd of wekelijks rood en 13 procent maandelijks).

Huishoudens die meer dan gemiddeld maandelijks roodstaan, zijn:

- huishoudens met kinderen (21 procent), vergeleken met huishoudens zonder kinderen (13 procent);
- huishoudens die een gebeurtenis hebben meegemaakt met negatieve financiële gevolgen: 23 procent van hen, tegen 13 procent van de huishoudens die zo'n gebeurtenis niet hebben meegemaakt;
- personen die niet van huis uit hebben geleerd met geld om te gaan.

Figuur 3: Frequentie van roodstaan (n=2.490)

In 2015 stond 49 procent van de huishoudens weleens rood: 6 procent altijd of wekelijks en 17 procent maandelijks.

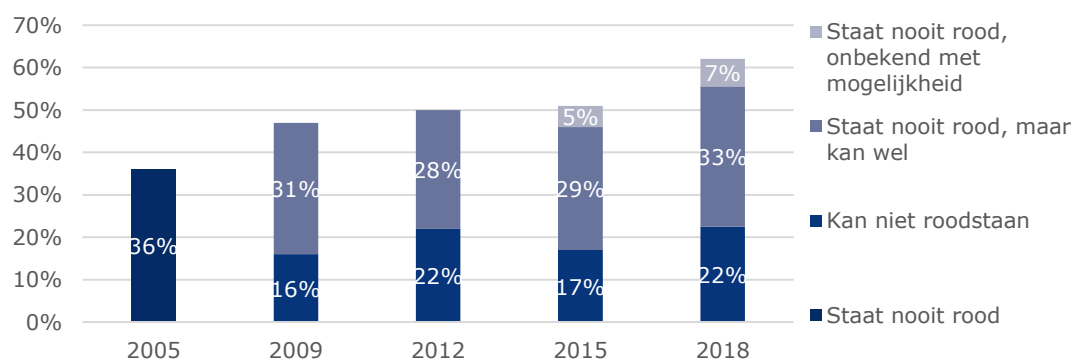
In figuur 4 is te zien dat over de tijd meer huishoudens aangeven *nooit* rood te staan. In 2005 ging het nog om 36 procent van de huishoudens, tegen 62 procent in 2018.

Vergeleken met 2015 is het percentage huishoudens dat niet *kan* roodstaan toegenomen én het percentage huishoudens dat niet roodstaat. Dit geldt voor alle leeftijdsgroepen.

Mogelijke verklaringen hiervoor zijn:

- Sinds 1 december 2016 gelden er strengere eisen voor de registratie van kredieten. Banken en andere kredietverstrekkers moeten nu alle kredieten van meer dan 250 euro registreren. Deze grens lag op 500 euro. Daarnaast moeten alle kredieten met een looptijd van meer dan 1 maand worden geregistreerd; dit was een looptijd van meer dan 3 maanden.
Waar personen eerder direct de mogelijkheid kregen om rood te staan, zijn banken hier nu terughoudender in geworden en gelden er strenge criteria voor kredietlimieten.
- Er zijn meer (mobiele) mogelijkheden om alerts in te stellen als het saldo onder een bepaald bedrag komt. Men kan er dan bij de bestedingen rekening mee houden en/of geld overboeken van de spaarrekening naar de betaalrekening.
- Het gebruik van mobiel bankieren neemt elk jaar nog toe. De drempel om geld over te boeken van de spaarrekening naar de betaalrekening is nu kleiner.

Figuur 4: Percentage dat **nooit** rood staat, in verschillende jaren*

*in 2005 is alleen gevraagd naar de frequentie van het roodstaan, niet naar de mogelijkheid om rood te staan. In 2015 en 2018 is de antwoordoptie toegevoegd dat men nooit roodstaat, maar ook niet weet of men rood kan staan.

5. (Niet-) gebruik van tegemoetkomingen

Het Nibud onderscheidt vier competenties voor financiële redzaamheid (zie de inleiding en bijlage 1). Dit betekent *niet* dat men alleen financieel redzaam is áls men dit gedrag vertoont. Het kan er echter wel aan bijdragen om de inkomsten en uitgaven in balans te krijgen én te houden. In de komende hoofdstukken gaan we na in hoeverre mensen het gedrag vertonen dat behoort bij elk van de vier competenties.

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de 1e competentie:

De consument verwerft voldoende inkomsten zodat hij in zijn eigen levensonderhoud kan voorzien. De consument houdt daarbij rekening met zijn rechten, plichten en verantwoordelijkheden.

5.1 Onbekendheid met recht op toeslagen en andere tegemoetkomingen

Onderdeel hiervan is dat men tegemoetkomingen en andere subsidies aanvraagt en aanpast als dat nodig is.

Als we specifiek naar dit aspect kijken, dan blijkt dat 27 procent van de huishoudens niet te weten of ze recht hebben op toeslagen (zie tabel 12).

Huishoudens met de lagere inkomens zijn meer op de hoogte (80 procent) of zij wel of geen recht hebben op tegemoetkomingen dan huishoudens met hogere inkomens (68 procent). Dat is begrijpelijk, omdat iemand met een iets hoger inkomen sneller in de veronderstelling zal zijn dat men hier geen recht op heeft.

Niettemin geldt nog voor een op de vijf huishoudens met een laag inkomen dat zij niet weten of zij wel of geen recht hebben op tegemoetkomingen, of dit (nog) niet hebben uitgezocht. Juist voor deze groep is het relevant om te weten of zij wel of geen recht hebben op tegemoetkomingen.

Binnen de groep huishoudens met een laag inkomen, zijn er geen duidelijke verschillen naar opleidingsniveau; ze zijn allemaal even goed op de hoogte van het recht op tegemoetkomingen.

Tabel 12: In hoeverre men op de hoogte is van het recht op toeslagen en andere tegemoetkomingen, naar inkomen^{^*}

	Laag inkomen (n=307) %	Midden inkomen (n=377) %	Hoog inkomen (n=277) %	Totaal (n=1.242) %
Deze ontvangt men	<u>71</u>	<u>35</u>	<u>25</u>	42
Daar heeft men recht op, maar moet men nog aanvragen	3	<u>2</u>	<u>6</u>	3
Men weet dat hij/zij er geen recht op heeft	<u>9</u>	<u>37</u>	<u>43</u>	29
Men weet niet of men er recht of heeft	<u>12</u>	20	20	18
Dat wil/moet men nog uitzoeken	5	7	7	9

[^] laag inkomen: zonder partner < € 1.250; met partner < € 2.500

midden inkomen: zonder partner € 1.250-€ 2.000; met partner € 2.500-€ 4.000

hoog inkomen: zonder partner > € 2.000 en met partner > € 4.000

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

Uit eerder onderzoek van SEO¹⁹ bleek dat het niet-gebruik van de zorg- en huurtoeslag op 17 tot 18 procent van de rechthebbenden ligt. Het Planbureau voor de Leefomgeving rekende uit dat het percentage niet-gebruik van de huurtoeslag in 2015 op 15 procent lag. In 2012 lag dit percentage op 17 procent en in 2009 nog op 22 procent²⁰.

Op basis van de bevindingen in tabel 12 kunnen we geen uitspraken doen of huishoudens onterecht bepaalde toeslagen laten liggen. Het maakt echter wel inzichtelijk dat er een groep is die potentieel geld laat liggen en voor wie het extra relevant is om na te gaan of men mogelijk in aanmerking komt voor tegemoetkomingen.

¹⁹ Tempelman, C., Houkes, A. en Prins, J. (2011). Niet-gebruik inkomensondersteunende maatregelen. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.

²⁰ Eskinasi, M., Groot, C. de, en Schilder, F. (2016). Huurtoeslag en betaalrisico's; analyses en doorrekeningen voor het IBO Sociale Huur. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving. Te verkrijgen via: <https://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2016-huurtoeslag-en-betalrisico's-2408.pdf>

6. De geldzaken organiseren

De tweede competentie heeft betrekking op het organiseren van de geldzaken:

De persoon beheert en monitort de betalingen, houdt de administratie bij en brengt de inkomsten en uitgaven in kaart, zodat er overzicht is dat inzicht geeft in de mogelijkheden om de inkomsten en uitgaven in balans te houden.

In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre personen hun administratie op orde hebben en of ze overzicht hebben over hun inkomsten en uitgaven.

6.1 De administratie op orde brengen en houden

6.1.1 Bekijken banksaldo

82 procent controleert minimaal één keer per week zijn/haar banksaldo. 2 procent controleert (bijna) nooit zijn banksaldo.

Tabel 13: Frequentie waarmee men het banksaldo bekijkt (n=2.493)

	%
Dagelijks	31
Minimaal één keer per week	50
Minimaal één keer per maand	14
Minder dan één keer per maand	3
(Bijna) nooit	2

Personen die meer dan gemiddeld wekelijks hun banksaldo controleren, zijn:

- personen die het afgelopen jaar een gebeurtenis hebben meegemaakt waardoor zij minder te besteden hebben (86 procent van hen);
- woningeigenaren (84 procent);
- personen die vroeger van hun ouders hebben geleerd met geld om te gaan
- personen die financieel meer geletterd zijn.

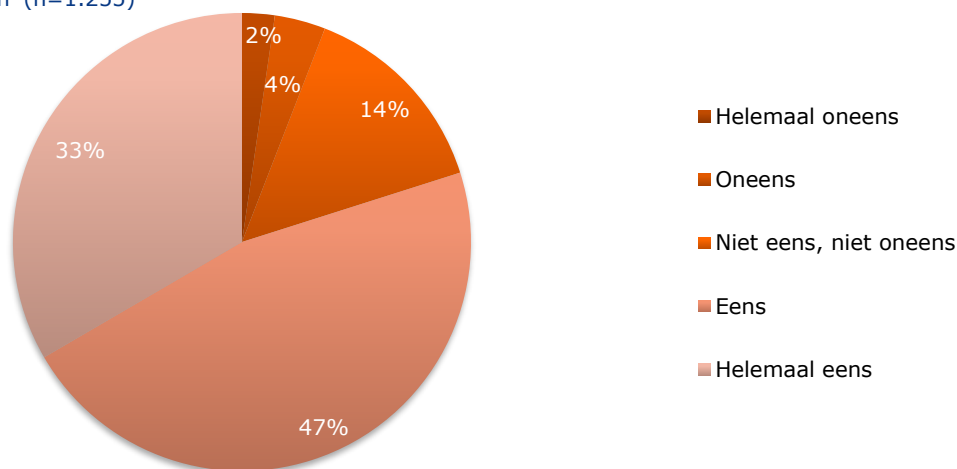
Het percentage personen dat wekelijks zijn banksaldo bekijkt, blijft stijgen. In 2015 bekeek 76 procent wekelijks zijn saldo, in 2012 67 procent. Nu ligt dit percentage op 82 procent.

6.1.2 Controleren van rekeningen en afschrijvingen

De rekeningen controleren houdt ook in dat men nagaat of automatische afschrijvingen daadwerkelijk hebben plaatsgevonden en of er geen onrechtmatige afschrijvingen hebben plaatsgevonden.

Figuur 5 laat zien dat acht op de tien personen zijn rekeningen en afschrijvingen altijd controleert op juistheid.

Figuur 5: Mate waarin men het eens is met de stelling 'Ik controleer altijd of mijn rekeningen en afschrijvingen kloppen' (n=1.255)

Het controleren van rekeningen en afschrijvingen wordt meer gedaan:

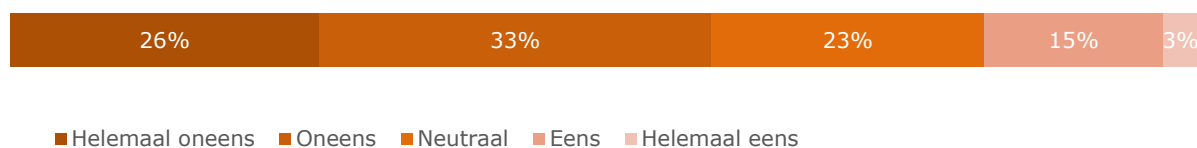
- naarmate men ouder wordt: 90 procent van de 65-plussers doet dit, tegen 66 procent van de 18-tot 35-jarigen;
- door personen die aangeven dat zij van hun ouders hebben geleerd hoe ze goed met geld omgaan.

De mate waarin huishoudens hun rekeningen en afschrijvingen controleren, lijkt stabiel over de jaren. In 2015 controleerde een vergelijkbaar percentage van 78 procent de rekeningen en afschrijvingen. In 2012 is dezelfde gevraagd gesteld, zij het met vier antwoordopties in plaats van vijf. Toen was 66 procent van de huishoudens het helemaal eens met de stelling, 21 procent was het er meer mee eens dan oneens, 7 procent meer oneens dan eens en 4 procent was het er helemaal mee oneens. Ervan uitgaande dat de helft van de middelste categorieën tot de 'neutrale groep' behoort, komen we bij benadering uit op 77 procent van de huishoudens die de rekeningen controleert. In 2009 controleerde 71 procent regelmatig of alle afschrijving ook daadwerkelijk klopten, 24 procent deed dat toen soms.

6.1.3 Automatische incasso's

Van de personen geeft 18 procent expliciet aan dat het voorkomt dat ze een abonnement vergeten doordat het geld automatisch wordt geïncasseerd (zie figuur 6); 59 procent heeft het idee dat dat hem/haar niet overkomt.

Figuur 6: Mate waarin men het eens is met de stelling 'Door automatische incasso's vergeet ik dat een abonnement nog steeds loopt' (n=1.255)

Het vergeten van doorlopende abonnementen²¹ komt meer voor bij:

- mannen (20 procent) dan bij vrouwen (15 procent);
- huishoudens met een hoog inkomen (23 procent), tegen 13 procent van de huishoudens met een laag inkomen;
- personen van wie de ouders niet goed met geld om konden gaan;
- huishoudens met kinderen (20 procent).

Dat huishoudens met een hoger inkomen meer abonnementen vergeten, kan komen doordat de noodzaak minder hoog is om erop te letten, omdat ze het makkelijker kunnen betalen. Een andere verklaring kan zijn dat ze mogelijk meer abonnementen hebben, waardoor ze sneller een abonnement over het hoofd zien.

Ook bij huishoudens met kinderen kunnen meerdere redenen een rol spelen. Zo hebben deze huishoudens het mogelijk drukker met andere zaken dan de financiën, waardoor er een abonnement aan de aandacht ontglipt. Daarnaast zal een huishouden met kinderen waarschijnlijk meer abonnementen hebben, omdat er voor de kinderen ook abonnementen lopen.

6.1.4 Betaling van rekeningen

Zeven op de tien personen onderneemt direct actie na de ontvangst van een rekening en 18 procent bewaart ze en betaalt ze op een vast moment in de week.

Tabel 14: Gedrag persoon na ontvangen rekening (n=1.255)

	%
Ik betaal ze direct	41
Ik plan ze direct in mijn online-bankierenomgeving	28
Ik bewaar ze en betaal ze op een vast moment in de week	18
Ik bewaar ze en betaal ze als ik weer geld heb	8
Ik bewaar ze en betaal ze als ik een herinnering krijg	1
Ik doe er niets mee	<1
Weet ik niet	1
Anders*	2

*rekeningen worden automatisch afgeschreven of aan de bewindvoerder gegeven.

Gepensioneerden betalen meer dan anderen hun rekeningen op tijd (96 procent). Ook personen die van huis uit met geld hebben leren omgaan, doen dit meer.

²¹ Met doorlopende abonnementen bedoelen we abonnementen die niet automatisch worden stopgezet, tenzij een persoon zelf het abonnement opzegt.

6.1.5 Bijwerken van de financiële administratie

62 procent werkt minimaal één keer per week de administratie bij (zie tabel 15).

Tabel 15: Frequentie waarmee personen de financiële administratie bijwerken (n=1.255)

	%
Zodra de post of rekening binnenkomt	34
Minimaal één keer per week	27
Minimaal één keer per maand	22
Minder dan één keer per maand	7
(Bijna) nooit	9
Anders*	1

*hier wordt veelal benoemd dat de partner het doet of dat men onder bewind staat

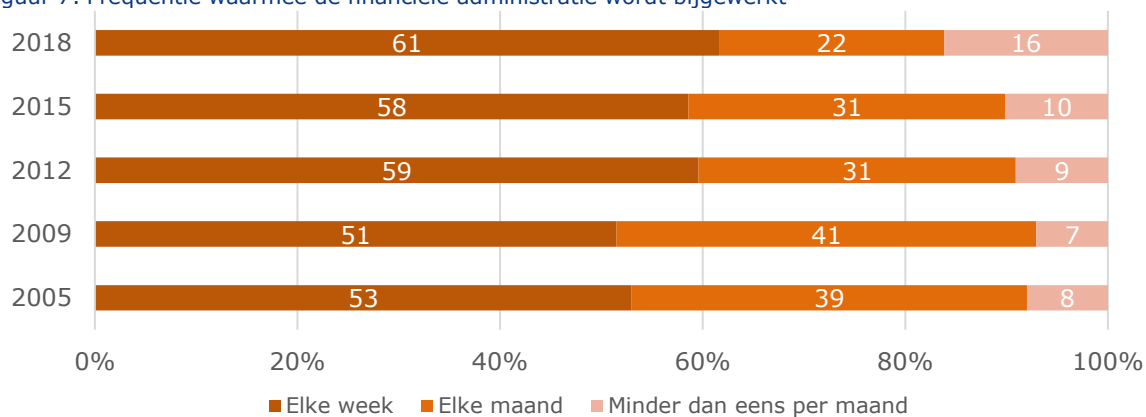
Het minstens één keer per week de administratie bijwerken, komt minder vaak voor bij:

- jongvolwassenen – tussen de 18 en 35 jaar - (54 procent) ten opzichte van 35-plussers (62-66 procent);
- personen die van huis uit geleerd hebben met geld om te gaan (65 procent).

Er zijn verder geen verschillen naar inkomenssituatie, huishoudsituatie of opleidingsniveau.

In figuur 7 is te zien hoe het bijhouden van de financiële administratie verschilt over de jaren. We zien een toename in zowel het aantal personen dat wekelijks de financiële administratie doet, als in het aantal personen dat minder dan eens per maand de administratie bijwerkt.

Figuur 7: Frequentie waarmee de financiële administratie wordt bijgewerkt*

*Vraagstelling is in 2012, 2015 en 2018 hetzelfde geweest; in 2009 en 2012 waren de antwoordcategorieën niet volledig hetzelfde.

In 2018 zag het Nibud in een onderzoek naar de financiële administratie dat 18- tot 35-jarigen wel sterk digitaal vaardig zijn, maar minder administratief vaardig²². Dit onderzoek bevestigt dit. Ook in eerdere jaren was zichtbaar dat 18- tot 35-jarigen minder frequent de administratie bijhouden. In alle jaren is het aandeel 18- tot 34-jarigen dat wekelijks de administratie bijwerkt, kleiner dan bij de andere leeftijdscategorieën. In alle leeftijdscategorieën is er een stijging van het percentage personen dat minder dan één keer per maand de administratie bijwerkt. Dit geldt nu voor een op de vijf jongvolwassenen. In 2005 gold dit voor 14 procent van de 18- tot 35-jarigen.

6.1.6 Bewaren van belangrijke documenten

Van de personen geeft 73 procent aan dat ze belangrijke documenten geordend opruimen; 2 procent bewaart belangrijke documenten niet of weet het niet.

Tabel 16: Wijze waarop men belangrijke documenten ordent en bewaart (n=2.493)

	%
Men ruimt alles geordend op	73
Men bewaart alles, maar niet geordend	25
Men bewaart belangrijke documenten niet	1
Weet niet	1

Personen die meer dan anderen hun administratie geordend houden, zijn:

- personen die ouder zijn: 83 procent van de 65-plussers heeft een geordende administratie, tegen 61 procent van de 18- t/m 34-jarigen;
- vrouwen, vergeleken met mannen (75 tegen 70 procent);
- personen met een partner (76 procent), tegen 68 procent van de personen zonder partner;
- personen die van hun ouders geleerd hebben om met geld om te gaan.

Als we specifiek kijken naar de alleenstaanden, dan blijken alleenstaande vrouwen meer dan alleenstaande mannen hun administratie op orde te hebben: 73 procent van de alleenstaande vrouwen tegen 63 procent van de alleenstaande mannen.

6.1.7 Post openen

Meer personen openen papieren post elke dag dan dat ze e-mails dagelijks openen: 77 procent opent - als er post is - de papieren post elke dag. Dit geldt bij e-mails voor 70 procent van de personen. In tabel 17 is het onderscheid te zien. 63 procent opent zowel papieren post als e-mails dagelijks.

Tabel 17: Frequentie van het openen van post (n=1.255)

	Papieren post %	E-mails %
Minimaal één keer per dag	77	70
Minimaal één keer per week	18	22
Minimaal één keer per maand	3	5
(Bijna) nooit	2	3

²² Schonewille, G. en Schors, A. van der (2018). *Financiële administratie in een digitaal tijdperk*. Utrecht: Nibud. Te verkrijgen via: <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/financiele-administratie-in-een-digitaal-tijdperk-2018/>

Dagelijks de (digitale) post dagelijks openen komt meer voor:

- bij vrouwen (67 procent), vergeleken met mannen (59 procent). Onder alleenstaanden is dit verschil nog iets groter: 66 procent van de alleenstaande vrouwen opent dagelijks de post, tegen 50 procent van de alleenstaande mannen;
- naarmate men ouder is: 76 procent van de 65-plussers opent dagelijks de post, tegen 41 procent van de 18- t/m 34-jarigen;
- bij personen die van huis uit het goede voorbeeld meekregen, omdat hun ouders met geld om konden gaan.

6.2 Inkomsten en uitgaven in kaart brengen en monitoren

Budgetteren wordt gezien als het totaal van cognitieve handelingen die worden gebruikt om financiële activiteiten bij te houden, te organiseren en te evalueren.

De meeste huishoudens (91 procent) geven aan dat zij (ongeveer) weten wat ze vrij te besteden hebben na het betalen van de noodzakelijke uitgaven²³: 42 procent houdt dit echt bij en 50 procent weet het ongeveer. 9 procent geeft aan dat ze geen idee hebben wat ze vrij te besteden hebben.

In 2015 werd expliciet gevraagd naar de frequentie waarmee personen hun uitgaven bijhouden; toen gaf 27 procent aan dit minimaal één keer per week te doen; 22 procent deed dit nooit. Nu hebben we de vraag veel algemener gesteld en zien we dat ook meer personen aangeven wel 'een beeld te hebben' van de vrije bestedingsruimte. Het is echter een minderheid die het nauwkeurig bijhoudt.

Personen die echt bijhouden wat ze vrij te besteden hebben (42 procent), zijn personen die:

- de inkomsten in een bepaalde mate aan verschillende uitgavenposten toedelen (52 procent, tegen 29 procent die geen 'potjesdenker' zijn);
- een jaaroverzicht maken van de inkomsten en uitgaven (63 procent, tegen 21 procent zonder jaaroverzicht);
- wekelijks de administratie bijwerken (van hen houdt 48 procent bij van ze vrij te besteden hebben, tegen 31 procent die niet wekelijks de administratie bijwerkt);
- wekelijks het banksaldo controleren (45 procent, tegen 27 procent die niet wekelijk het banksaldo controleert).

Hiernaast houden gepensioneerden beter bij wat ze vrij te besteden hebben (48 procent). Er zijn geen duidelijke verschillen zichtbaar naar leeftijd, gezinssituatie of inkomenssituatie.

6.2.1 Toebedelen van de bestedingen aan verschillende uitgavenposten

Mental accounting is een onderdeel van budgetteren. Deze veelgebruikte term in de wetenschap staat voor 'potjesdenken'. Er is hier sprake van wanneer personen hun

²³ We hebben hierbij geen definitie gegeven van 'noodzakelijke uitgaven'; dit was de interpretatie de respondenten. Het Nibud verstaat hieronder de uitgaven die men moet doen omdat men hier een contract voor heeft afgesloten (de vaste lasten) en de uitgaven die nodig zijn om te leven (voeding). Wat overblijft, kan het huishouden vrij besteden.

inkomsten aan verschillende accounts – potjes - toewijzen. Dit is het geval als zij voor zichzelf vaststellen hoeveel ze aan verschillende uitgavenposten willen besteden.

We zien dat een deel van de Nederlanders dit doet. Zo geeft 58 procent aan dat zij maandelijks nagaan wat ze aan verschillende uitgaven kunnen besteden.

Figuur 8: Mate waarin men eens is met de stelling 'Maandelijks bekijk ik wat ik die maand kan uitgeven aan verschillende uitgavenposten' (n=1.255)

Ook tabel 18 bevestigt dat 54 procent van de huishoudens op een bepaalde manier aan mental accounting doet: 25 procent van de huishoudens heeft verschillende rekeningen voor verschillende soorten uitgaven en 30 procent houdt in het hoofd bij wat hij/zij maandelijks kan besteden aan verschillende soorten uitgaven. 46 procent denkt niet in potjes en geeft aan te kopen wat op een bepaald moment nodig is, zonder rekening te houden met verschillende soorten uitgaven.

Tabel 18: In hoeverre men bijhoudt wat men aan verschillende uitgavenposten kan besteden

	2015 (n=1.444) %	2018 (n=1.255) %
Men heeft verschillende rekeningen voor verschillende soorten uitgaven	8	11
Men heeft een rekening voor de vaste lasten en eentje voor de huishoudelijke uitgaven	9	14
Men houdt in het hoofd bij hoeveel hij/zij maandelijks aan verschillende soorten uitgaven kan besteden	30	30
Men koopt wat men op dat moment nodig heeft zonder rekening te houden met verschillende soorten uitgaven	52	46

Er zijn geen bepaalde groepen die meer geld toebedelen aan specifieke potjes dan anderen.

Wel zien we dat er een verband is met:

- het controleren van het banksaldo: van de personen die wekelijks hun saldo controleren, doet 57 procent aan een bepaalde vorm van mental accounting, tegen 42 procent van de personen die niet wekelijks hun saldo controleren;
- het bijwerken van de financiële administratie: 58 procent van de personen die wekelijks de administratie bijwerken, houdt bij hoeveel hij/zij aan verschillende uitgavenposten kan besteden. Dit geldt voor 48 procent van de personen die niet wekelijks de uitgaven bijhouden.

Personen die bijhouden wat ze aan verschillende uitgavenposten kunnen besteden, zien niet minder vaak doorlopende abonnementen over het hoofd dan personen die de uitgaven niet bijhouden.

In 2015 zijn ook vragen gesteld in hoeverre personen hun uitgaven bijhouden.

Waar nu 58 procent aangeeft dat zij maandelijks nagaan wat ze aan verschillende uitgaven kunnen besteden, zei in 2015 43 procent dit te doen. In 2012 was 49 procent het in meer of minder mate eens met de stelling 'ik plan elke maand wat ik ga uitgeven'²⁴. Hoewel de uitkomsten niet één op één vergelijkbaar zijn, lijkt er wel een lichte stijging te zijn in het aantal personen dat budgetteert.

Ook tabel 19 versterkt dit beeld. Het percentage personen dat op enige manier aan mental accounting doet, is toegenomen van 48 naar 54 procent. Het percentage personen dat in zijn/haar hoofd bijhoudt wat het aan verschillende uitgaven kan besteden, is onveranderd; dit geldt voor circa drie op de tien personen. Het percentage dat aangeeft verschillende rekeningen aan te houden, is toegenomen van 17 naar 25 procent.

6.2.2 Een jaaroverzicht maken van de financiële situatie

Van de huishoudens heeft 48 procent een jaarlijks overzicht van hun inkomsten en uitgaven (zie tabel 19). Ruim een kwart van de huishoudens geeft aan nog nooit een overzicht te hebben gemaakt.

Tabel 19: Percentage dat weleens een overzicht van inkomsten en uitgaven maakt (n=1.255)

	%
Ja, ik maak elk jaar een overzicht voor dat jaar	17
Ja, ik maak elk jaar een overzicht voor dat jaar. En als er tijdens dat jaar iets verandert in de inkomsten of uitgaven, dan pas ik het aan	20
Ja, ik heb ooit een overzicht gemaakt. Die pas ik elke keer aan als er iets verandert in de inkomsten en uitgaven	12
Ja, dat heb ik weleens gedaan, maar ik houd het niet bij	24
Nee, ik heb nog nooit een overzicht gemaakt	27
Anders	1

De inkomenssituatie, gezinssituatie en woonsituatie hangt niet samen met het feit of men wel of niet jaarlijks een overzicht maakt van de financiële situatie. Ook zien we niet dat dit meer voorkomt bij personen die het afgelopen jaar een gebeurtenis hebben meegemaakt met negatieve financiële gevolgen.

Wel is er een sterk verband tussen huishoudens die jaarlijks een overzicht maken van hun inkomsten en uitgaven en personen die bijhouden hoeveel ze aan verschillende uitgavenposten maandelijks kunnen besteden. Van de huishoudens die jaarlijks een overzicht maken, denkt 70 procent in meer of mindere mate in 'potjes', tegen 39 procent van de huishoudens die geen jaarlijks overzicht hebben van de financiële situatie (zie paragraaf 6.2.1).

²⁴ Behalve dat de stelling anders is dan in 2018 en 2015, waren de antwoordcategorieën anders. Op de stelling 'ik plan elke maand wat ik ga uitgeven' antwoordde 22% oneens, 26% meer oneens dan eens, 28% meer eens dan oneens en 21% helemaal eens.

Ook zien we dat huishoudens die een overzicht hebben gemaakt:

- meer wekelijks hun banksaldo controleren: 87 procent, tegen 78 procent van de huishoudens die een dergelijk overzicht niet hebben;
- meer wekelijks de administratie bijwerken: 68 procent, tegen 56 procent van de huishoudens die een dergelijk overzicht niet hebben;
- minder vaak automatisch doorlopende abonnementen vergeten: 14 procent, tegen 21 procent van de huishoudens die een dergelijk overzicht niet hebben.

Huishoudens die jaarlijks een overzicht maken van hun inkomsten en uitgaven, hebben even vaak een spaarrekening als huishoudens die een dergelijk overzicht niet maken, maar wel komt het onder de eerste groep meer voor dat ze in staat zijn om het eigen risico en/of de twee duurste bezittingen te betalen.

7. Verantwoord bestedingsgedrag

De derde competentie heeft betrekking op het bestedingsgedrag van personen:

De persoon besteedt de inkomsten zodanig dat de bestedingen van de persoon passen bij de persoonlijke voorkeuren en het beschikbare budget, zodat de inkomsten en uitgaven op de korte termijn in balans zijn.

In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre personen verantwoord bestedingsgedrag vertonen. We kijken eerst naar de wijze waarop personen hun aankopen betalen.

7.1.1 Manieren van betalen

In tabel 20 is te zien welke betaalmethoden personen gebruiken. Pinnen wordt veruit het vaakst gedaan. Als we specifiek kijken naar de diverse vormen van niet-contante betalingen - via pinpas, mobiel of contactloos - dan blijkt dat nagenoeg iedereen één of meerdere van deze vormen gebruikt. Iets minder dan 2 procent niet.

Tabel 20: Frequentie gebruik betaalmethode, per betaalmethode (n=1.284)

Betaalmethode	Altijd %	Vaak %	Soms %	Zelden %	Nooit %
Pinpas	16	62	17	4	1
Contant betalen	7	38	38	15	1
iDEAL	4	38	45	8	5
Contactloos betalen	6	32	21	11	30
PayPal	1	9	27	20	43
Achteraf betalen	1	8	32	26	32
Pinnen met mobiel	1	4	8	8	80

Als we specifiek inzoomen op pinbetalingen versus de contante betalingen, zien we dat:

- 35 procent van de personen beide betaalvormen even vaak gebruikt;
- 49 procent van de personen meer met cash betaalt dan met pin;
- 15 procent van de personen meer met cash betaalt dan met pin.

Personen jonger dan 45 jaar betalen minder vaak dan gemiddeld met cash dan met pin; dit geldt voor 11 procent van hen. Onder personen met de lagere inkomens is er juist een bovengemiddeld grote groep die meer cashbetalingen doet dan met pin betaalt (24 procent). Daaraan gerelateerd is te zien dat een op de vijf laagopgeleiden ook meer met cash betaalt dan met pin.

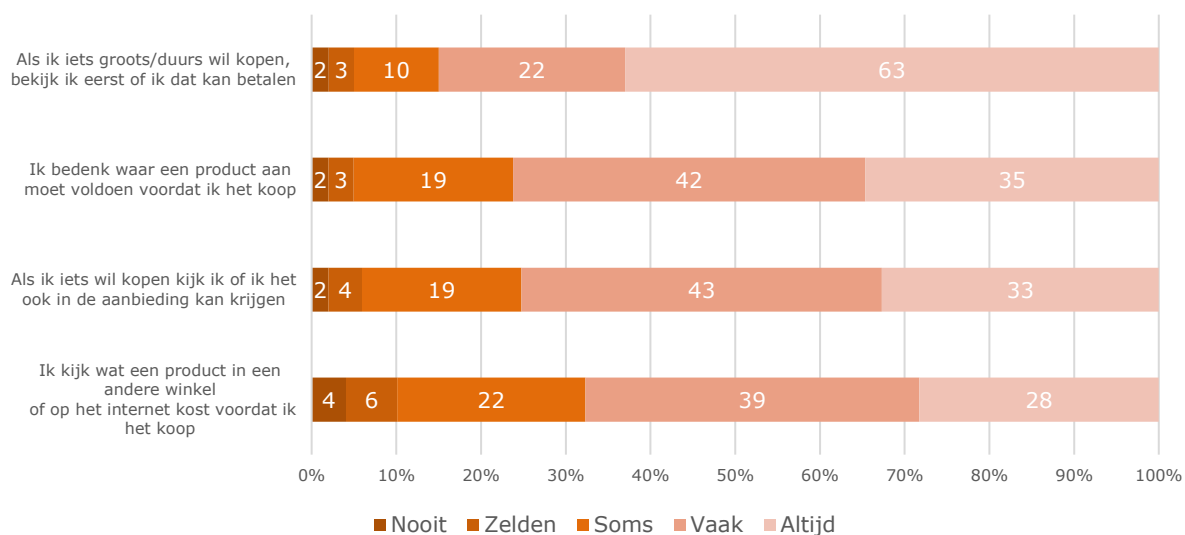
7.1.2 Aankoopgedrag

De stellingen in figuur 9 geven een beeld van het aankoopgedrag van de personen:

- 77 procent van de personen bedenkt voorafgaand aan de aankoop waar het product aan moet voldoen;
- 85 procent van de personen bekijkt voorafgaand aan een grote/dure aankoop, of ze dit kunnen betalen.

Wanneer we naar het gemiddelde van de vier de stellingen kijken, blijkt 69 procent van de personen verantwoord aankoopgedrag te vertonen; 28 procent vertoont neutraal en 3 procent onverantwoord aankoopgedrag.

Figuur 9: Stellingen over het bestedingsgedrag (in procenten) (n=1.284)

Verantwoord bestedingsgedrag komt meer voor onder:

- vrouwen: 74 procent van hen, tegen 64 procent van de mannen. Bij alleenstaande mannen en vrouwen is dit verschil groter. Van de alleenstaande vrouwen vertoont 78 procent verantwoord aankoopgedrag, tegen 57 procent van de alleenstaande mannen;
- 55-plussers: 74 procent van hen, tegen 55 procent van de 18- tot 35-jarigen;
- personen die van huis uit het goede voorbeeld meekregen, omdat hun ouders met geld om konden gaan. En ook personen die van hun ouders hebben geleerd met geld om te gaan, vertonen verantwoord aankoopgedrag;
- personen met meer financiële kennis.

In tabel 21 zijn de resultaten uit 2018 vergeleken met die uit 2015. Ten opzichte van 2015 is het aankoopgedrag verantwoord(er) geworden. Bij alle stellingen heeft een hoger percentage personen 'vaak' of 'altijd' ingevuld.

Tabel 21: Stellingen over verantwoord aankoopgedrag (percentage dat geantwoord heeft met vaak of altijd)

	2015 (n=1.444) %	2018 (n=1.284) %
Ik kijk wat een product in een andere winkel of op het internet kost voordat ik het koop	57	67
Als ik iets wil kopen, kijk ik of ik het ook in de aanbieding kan krijgen	70	76
Ik bedenk waar een product aan moet voldoen voordat ik het koop	71	77
Als ik iets groots/duurs wil kopen, bekijk ik eerst of ik dat kan betalen	82	85

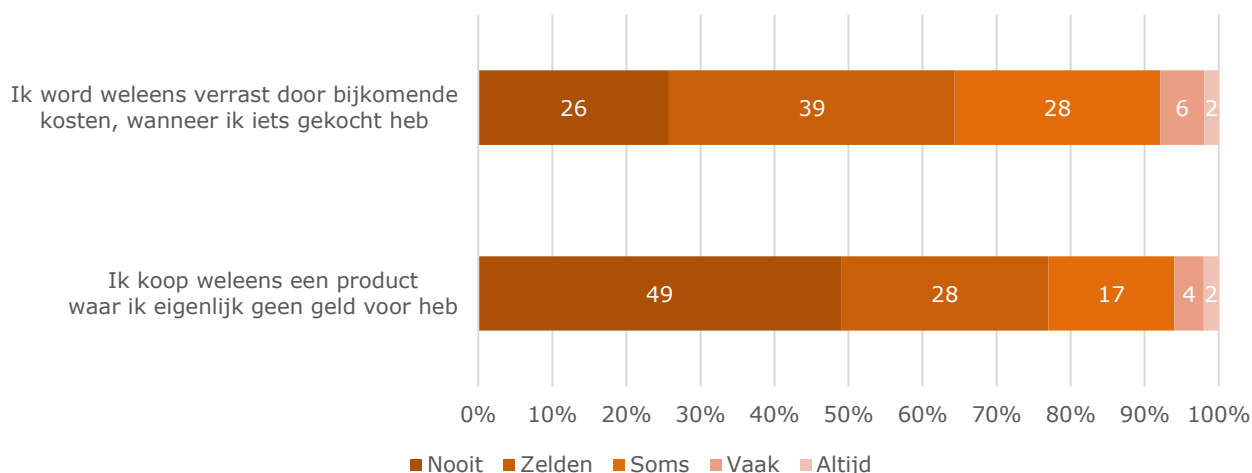
7.1.3 Onbedachtzaam aankoopgedrag

Twee derde van de personen vertoont geen onbedachtzaam aankoopgedrag. We zien namelijk dat:

- 65 procent van de personen aangeeft (bijna) nooit te worden verrast door bijkomende kosten wanneer ze iets gekocht hebben;
- 77 procent van de personen zegt (bijna) nooit een product te kopen waar ze eigenlijk geen geld voor hebben.

Bij 28 procent van de personen is het aankoopgedrag niet bedachtzaam, maar ook niet onbedachtzaam. Bij 4 procent van de personen is het onbedachtzaam.

Figuur 10: Stellingen over onbedachtzaam aankoopgedrag (in percentages) (n=1.284)

Personen die meer bedachtzaam zijn bij hun aankopen, zijn:

- ouderen: 55- tot 65-jarigen (78 procent) en 65-plussers (81 procent) ten opzichte van 18- tot 35-jarigen (53 procent);
- huiseigenaren (73 procent) in vergelijking met huurders (62 procent);
- huishoudens met lagere inkomens (71 procent);
- personen die van huis uit het goede voorbeeld meekregen, omdat hun ouders met geld om konden gaan;
- personen met veel financiële kennis.

Het percentage personen dat weleens producten koopt waarvoor hij eigenlijk geen geld heeft, schommelt over de tijd. In 2012 gaf 27 procent aan weleens (af en toe of regelmatig) aankopen te doen waar men geen geld voor heeft. In 2015 gold dat voor 18 procent. Nu geldt dit voor 23 procent van de personen.

Ook in eerdere jaren zagen we dat de jongvolwassenen minder verantwoord aankoopgedrag vertoonden. Zo gaven 18- tot 34-jarigen in 2015 vaker aan dat ze weleens iets kopen waar ze geen geld voor hebben (29 procent tegen 18 procent gemiddeld). Ook kochten ze toen meer dan gemiddeld weleens iets waar ze later spijt van hebben (48 procent, tegen 38 procent gemiddeld).

7.1.4 Abonnementen onder de loep

Ruim zes op de tien personen geeft aan jaarlijks te bekijken welke abonnementen ze hebben en of ze deze willen laten doorlopen; 15 procent doet dit niet.

Personen die meer dan gemiddeld (62 procent) hun abonnementen jaarlijks onder de loep nemen, zijn:

- vrouwen: 65 procent van hen, tegen 58 procent van de mannen. Onder alleenstaanden is dit verschil nog groter; 66 procent van de alleenstaande vrouwen tegen 54 procent van de alleenstaande mannen bekijkt jaarlijks zijn/haar abonnementen;
- 65-plussers: 72 procent van hen, tegen 49 procent van de 18- tot 35-jarigen. Bij de andere leeftijdsgroepen ligt het rond het gemiddelde; *marginaal significant
- personen die van huis uit met geld om hebben leren gaan; *marginaal significant
- personen met een hogere financiële geletterdheid. *marginaal significant

Tabel 22 laat zien dat het onder personen die jaarlijks hun abonnementen onder de loep nemen meer voorkomt:

- dat ze ook een overzicht maken van hun inkomsten en uitgaven (54 procent, tegen 39 procent die hun abonnementen niet jaarlijks doorlopen);
- dat ze expliciet aangeven dat ze doorlopende abonnementen niet vergeten als gevolg van automatische incasso's (65 procent, tegen 50 procent die hun abonnementen niet jaarlijks doorlopen).

Tabel 22: Percentage dat jaarlijks een overzicht maakt van financiën en abonnementen vergeten, naar wel/niet jaarlijks abonnementen onder de loep nemen (n=1.255)*

	Bekijkt <i>niet</i> jaarlijks de abonnementen %	Bekijkt jaarlijks de abonnementen %
Overzicht van financiën		
Maakt jaarlijks een overzicht	<u>39</u>	<u>54</u>
Vergeet van doorlopende abonnementen a.g.v. automatische incasso's		
Vergeet doorlopende abonnementen <i>niet</i>	<u>50</u>	<u>65</u>
Neutraal	<u>31</u>	<u>18</u>
Vergeet wel eens doorlopende abonnementen	18	17

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

8. Voorbereid zijn op (toekomstige) gebeurtenissen

De vierde competentie heeft betrekking op vooruitkijken: het zorgen dat ook op de (middel)lange termijn de inkomsten en uitgaven met elkaar in balans (kunnen) zijn: *De persoon houdt er rekening mee dat voorziene en onvoorziene wensen en gebeurtenissen op de (middel)lange termijn gevolgen kunnen hebben voor zijn/haar financiële situatie. De persoon stemt de huidige bestedingen hierop af en kiest bewust financiële producten, zodat de inkomsten en uitgaven ook in de toekomst in balans zijn.*

In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre personen zich voorbereiden op voorziene en onvoorziene gebeurtenissen en (grotere) uitgaven in de toekomst door te kijken naar het spaargedrag en de vermogenssituatie van personen.

8.1.1 Spaarrekening

Van de huishoudens heeft 83 procent een spaarrekening: een eigen spaarrekening en/of een gezamenlijke met de partner. Dit betekent dat 17 procent van de huishoudens geen spaarrekening heeft. Dit resultaat blijft over de jaren nagenoeg hetzelfde; ook in 2015 had 17 procent van de huishoudens geen spaarrekening; in 2012 ging het om 19 procent van de huishoudens.

Huishoudens die meer dan gemiddeld (17 procent) geen spaarrekening hebben, zijn:

- een spaarrekening hebben, neemt af met de leeftijd. Na de leeftijd van 65 jaar neemt het weer toe;
- huurders (26 procent), vergeleken met huiseigenaren (8 procent)
- Uitkeringsgerechtigden (30 procent), vergeleken met werkenden (13 procent)
- huishoudens met de lagere inkomens (25 procent) vergeleken met die met de middeninkomens (12 procent) en de hoge inkomens (8 procent). Hoe lager het huishoudinkomen, hoe meer het voorkomt dat een huishouden geen spaarrekening heeft;
- personen die vroeger niet van hun ouders geleerd hebben met geld om te gaan;
- personen met een beperkte financiële kennis.

8.1.2 Sparen, spaargeld en overig vermogen

Van de personen geeft 28 procent aan dat hij/zij niet spaart; 72 procent spaart dus wel. In tabel 23 is te zien op welke manieren men spaart²⁵.

Tabel 23: Manieren waarop men aangeeft te sparen, van personen die sparen (meerdere antwoorden mogelijk) (n=893)

	%
Ik spaar automatisch iedere maand een vast bedrag	38
Ik spaar iedere maand een vast bedrag. Dat bedrag maak ik zelf over	9
Ik spaar iedere maand, maar het bedrag verschilt	22
Ik spaar als er geld overblijft	27
Ik spaar als ik meer inkomsten heb dan normaal/gemiddeld per maand	3
Anders	2

²⁵ De uitkomsten zijn niet te vergelijken met voorgaande jaren, omdat de vraagstelling toen anders was.

Van de huishoudens met een spaarrekening, heeft 37 procent minder dan 5.000 euro aan spaargeld. Dit percentage is de afgelopen jaren behoorlijk stabiel; in 2015 had 37 procent van de huishoudens minder 5.000 euro aan spaargeld, in 2012 gold dit voor 38 procent van de huishoudens met een spaarrekening.

Dit komt overeen met de bevinding van het CBS dat het vermogen exclusief de eigen woning al jaren min of meer constant is. In 2006 bedroeg het doorsnee vermogen van huishoudens (exclusief de eigen woning)²⁶ volgens het CBS 13.800 euro, in 2012 13.000 euro en in 2016 13.500 euro²⁷.

Tabel 24: Totale hoogte spaargeld van huishoudens (van de huishoudens met een spaarrekening)

	2015 (n=1.193)	2018 (n=2.081)
Ik heb geen spaargeld	5	5
Minder dan 500 euro	9	8
500 tot 1.000 euro	6	7
1.000 tot 2.500 euro	8	8
2.500 tot 5.000 euro	9	10
5.000 tot 10.000 euro	10	11
10.000 tot 25.000 euro	11	12
25.000 tot 50.000 euro	7	7
50.000 tot 100.000 euro	4	5
100.000 tot 500.000 euro	3	3
Meer dan 500.000 euro	1	1
Weet ik niet/wil ik niet zeggen	27	25

Ruim een kwart van de huishoudens heeft (ook) andere vormen van vermogen dan spaargeld, zoals aandelen, obligaties, tweede woning et cetera. Tabel 25 geeft weer om welke bedragen het hierbij gaat. Hoe meer spaargeld een huishouden heeft, hoe groter de kans is dat men ook andere vermogensvormen heeft.

Tabel 25: Totale hoogte van het vermogen van andere vermogensvormen dan spaargeld (van de huishoudens met andere vermogensvormen) (n=323)

	%
Minder dan 500 euro	3
500 tot 1.000 euro	3
1.000 tot 2.500 euro	6
2.500 tot 5.000 euro	8
5.000 tot 10.000 euro	13
10.000 tot 25.000 euro	13
25.000 tot 50.000 euro	10
50.000 tot 100.000 euro	8
100.000 tot 500.000 euro	8
Meer dan 500.000 euro	2
Weet ik niet	9
Wil ik niet zeggen	16

²⁶ Dit omvat meer dan alleen het spaargeld. Het vermogen exclusief de eigen woning bestaat uit bank- en spaartegoeden, aandelen en obligaties, aanmerkelijk belang, ondernemingsvermogen en overige bezittingen. Hier worden schulden, anders dan de hypotheekschuld, op in mindering gebracht.

²⁷ CBS (2018). *Vermogen huishoudens bijna 10 procent hoger in 2016*. Te verkrijgen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/06/vermogen-huishoudens-bijna-10-procent-hoger-in-2016>

8.1.3 Geld achter de hand voor eigen risico en vervanging van bezittingen

Van de huishoudens geeft 31 procent aan voldoende geld achter de hand te hebben om de twee duurste bezittingen direct te kunnen vervangen.

Tabel 26 laat zien dat de situatie (bijna) onveranderd is ten opzichte van 2015.

Tabel 26: Geld achter de hand om de twee duurste bezittingen te kunnen vervangen, in 2015 en 2018

	2015 (n=2.834) %	2018 (n=1.255) %
Ruim voldoende geld achter de hand	41	40
Net voldoende geld achter de hand	28	29
Onvoldoende geld achter de hand	30	31

Van de huishoudens heeft 76 procent geld achter de hand om het eigen risico te kunnen betalen en dat van de partner (als die aanwezig is)²⁸.

Een kwart betaalt het eigen risico via een voorschot aan de zorgverzekeraar. Het gebruik van de voorschotmethode verschilt niet tussen inkomensgroepen. Wel is te zien dat 18- tot 35-jarigen hier minder gebruik van maken (16 procent), terwijl 33 procent van de 45- tot 55-jarigen wel gebruik maakt van deze mogelijkheid.

Tabel 27: Geld achter de hand voor betaling van het eigen risico (n=1.255)

	%
Ja, ik betaal het maandelijks al als voorschot aan de zorgverzekeraar	25
Ja, ik betaal het maandelijks al via de collectieve zorgverzekering van de gemeente	5
Ja, ik heb voldoende (spaar)geld om dat in één keer te kunnen betalen	46
Nee	16
Weet ik niet	8

Er is een duidelijke samenhang tussen de mogelijkheid om het eigen risico te kunnen betalen en de mogelijkheid om de twee duurste bezittingen te kunnen betalen. Twee derde van personen die niet het eigen risico kunnen betalen, kan ook niet de twee duurste bezittingen betalen (zie tabel 28). Een op de vijf kan wél het eigen risico betalen, maar geeft aan niet de twee duurste bezittingen te kunnen betalen.

Tabel 28: Percentage dat eigen risico kan betalen, naar of men de twee duurste bezittingen kan vervangen (n=1.284)*

	Kan eigen risico <i>niet</i> betalen %	Kan eigen risico <i>wel</i> betalen %	Totaal %
Ruim voldoende voor twee duurste bezittingen	<u>11</u>	<u>49</u>	40
Net voldoende voor twee duurste bezittingen	<u>21</u>	<u>32</u>	29
Onvoldoende voor twee duurste bezittingen	<u>68</u>	<u>20</u>	31

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

²⁸ Hierbij weten we niet hoe hoog het eigen risico is; dit is minimaal 385 euro per volwassene per jaar. Iemand kan echter kiezen voor een vrijwillig eigen risico, boven op het verplichte eigen risico.

61 procent kan zowel de twee duurste bezittingen als het eigen risico betalen. Dit komt meer voor bij:

- huiseigenaren (74 procent) dan bij huurders (45 procent);
- gepensioneerden (73 procent) dan niet-gepensioneerden (58 procent);
- huishoudens met een relatief hoog inkomen (79 procent van hen), tegen 43 procent van de huishoudens met een laag inkomen.

Onder personen die hun uitgaven in kaart brengen en monitoren, komt het meer voor dat ze geld achter de hand hebben om het eigen risico en de twee duurste bezittingen te betalen dan personen die dit niet doen:

- Van de personen die op geen enkele manier op de hoogte zijn van wat ze vrij te besteden hebben na betaling van de noodzakelijke uitgaven (9 procent van de personen, zie paragraaf 6.2), heeft een minderheid van 38 procent geld achter de hand.
- Van de personen die jaarlijks een overzicht maken van hun inkomsten en uitgaven, heeft 64 procent geld achter de hand, tegen 58 procent van de personen die niet zo'n overzicht hebben.

8.1.4 Anticiperen op (on)geplande omstandigheden

Aan de ondervraagden is gevraagd of zij geld apart zetten voor later. Het begrip 'later' is hierbij niet nader gespecificeerd; dit was vrij te interpreteren.

In tabel 29 is te zien dat 42 procent deze vraag beantwoordt met ja, en 12 procent doet dit bewust niet omdat het waarschijnlijk niet nodig is. In totaal anticipeert dus 53 procent op 'later'.

Als we kijken naar leeftijd (zie tabel 29)²⁹, dan zien we dat vooral 45-plussers wel geld apart willen zetten voor later, maar hier geen geld voor hebben. 55-tot 65-jarigen geven beduidend minder aan dat ze hier *niet* mee bezig zijn.

Tabel 29: Percentage dat geld apart zet voor later naar leeftijd (n=1.284)*

	18-35 jaar %	35-45 jaar %	45-55 jaar %	55-65 jaar %	Totaal %
Ja, anders heb ik straks echt te weinig	15	15	15	12	15
Ja, dat doe ik. Maar ik weet eigenlijk niet of het nodig is	24	28	24	31	27
Nee, bewust niet, want ik verwacht dat ik voldoende inkomsten zal hebben na mijn pensioen	12	10	9	12	12
Nee, ik zou wel willen, maar ik heb er geen geld voor	25	27	<u>36</u>	<u>33</u>	28
Nee, daar ben ik niet mee bezig	<u>24</u>	21	16	<u>12</u>	19

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

²⁹ De 65-plussers zijn niet in de tabel weergegeven, omdat zij veelal gepensioneerd zijn.

Naast leeftijd spelen ook andere achtergrondkenmerken een rol. Groepen die minder vaak geld apart zetten voor later zijn:

- huurders (37 procent) vergeleken met huiseigenaren (65 procent);
 - huishoudens met lage inkomens (40 procent) vergeleken met die met hoge inkomens (71 procent);
 - uitkeringsgerechtigden (30 procent);
 - personen van wie de ouders hen geleerd hebben goed met geld om te gaan;
 - vrouwen (48 procent) vergeleken met mannen (58 procent). *marginaal significant.
- Voor alleenstaanden is dit verschil nog groter: 34 procent van de alleenstaande vrouwen, tegen 49 procent van de alleenstaande mannen.

Van de personen tot pensioenleeftijd (67 jaar) die nog niet met (vervroegd) pensioen zijn, heeft iets meer dan een op de vijf uitgezocht hoe de financiële situatie zal zijn na pensionering. Een groot deel, 40 procent, heeft een globaal idee of men kan rondkomen; en een vergelijkbaar deel van 40 procent weet het (nog) niet.

Tabel 30 laat een duidelijk omslagpunt vanaf 55 jaar zien; dan gaat men zich er in verdiepen. In eerder onderzoek zagen we ook dat de meeste personen zich na hun 55e gaan voorbereiden op hun financiële situatie na pensionering.

Tabel 30: Percentage dat op de hoogte is of men na pensionering kan rondkomen (exclusief gepensioneerden en ouder dan 67 jaar, n=1.006)*

	18-35 jaar %	35-45 jaar %	45-55 jaar %	55-65 jaar %	65-67 %	Totaal %
Men heeft dit weleens uitgezocht	<u>12</u>	16	18	<u>35</u>	<u>42</u>	21
Men heeft een globaal idee	<u>28</u>	41	<u>45</u>	42	54	40
Dit heeft men nog nooit uitgezocht	<u>40</u>	23	20	<u>11</u>	<u>0</u>	23
Dat ziet men later wel	20	20	17	<u>12</u>	4	17

*onderstreept betekent dat groepen significant van elkaar afwijken

Daarnaast is gekeken in hoeverre huishoudens zich voorbereiden op andere (on)voorzien situaties in de toekomst. Tabel 31 laat zien dat ongeveer de helft weleens heeft uitgezocht hoe de financiële situatie zou zijn bij arbeidsongeschiktheid en bij het overlijden van de partner (als er een partner aanwezig is); de andere helft heeft dit niet gedaan. Een op de drie heeft uitgezocht wat de financiële situatie is bij vervroegde pensionering.

Tabel 31: Percentage dat wel eens heeft uitgezocht of men nog kan rondkomen als bepaalde (on)voorzien, toekomstige omstandigheden zouden plaatsvinden*

	Werkenden (n=671) %	Totaal (n=1.006) %
Voor arbeidsongeschiktheid*	44	43
Voor vervroegde pensionering*	<u>38</u>	34
Voor het overlijden van de partner (n=451 en n=761)	53	56

*alleen de niet-gepensioneerden onder de 67 jaar zijn hier meegenomen

**onderstreept betekent dat de werkenden significant afwijken van het totaal

Bij vervroegde pensionering zijn duidelijke leeftijdsverschillen zichtbaar; hoe ouder iemand wordt, hoe meer het iemand aangaat. 56 procent van de 55- tot 65-jarige werkenden heeft het uitgezocht, tegen gemiddeld 38 procent van de werkenden. Uitzoeken wat de financiële situatie is bij arbeidsongeschiktheid, verschilt niet tussen jongvolwassen werkenden en oudere werkenden. Wel is er een piek bij 55- tot 65-jarigen: 48 procent van hen heeft dit uitgezocht, tegen gemiddeld 42 procent.

Met de leeftijd neemt het percentage toe dat uitzoekt hoe de financiële situatie eruit ziet als de partner overlijdt. Van de 45-minners met partner heeft een minderheid van 46 procent dit uitgezocht. Van de 55- tot 65-jarigen heeft 60 procent dit uitgezocht; van de 65-plussers 70 procent.

Literatuurlijst

CBS (2018). *Witte vlek op pensioengebied 2016*. Verkregen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2018/45/witte-vlek-op-pensioengebied-2016>

CBS (2018). *Vermogen huishoudens bijna 10 procent hoger in 2016*. Te verkrijgen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/06/vermogen-huishoudens-bijna-10-procent-hoger-in-2016>

CBS (2019). *Aantal flexwerkers in 15 jaar met driekwart gegroeid*. Verkregen via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/07/aantal-flexwerkers-in-15-jaar-met-drie-kwart-gegroeid>

CPB (2016). *Lusten en lasten op de arbeidsmarkt; flexibiliteit op de arbeidsmarkt*. Den Haag: Centraal Planbureau

Eskinasi, M., Groot, C. de, en Schilder, F. (2016). *Huurtoeslag en betaalrisico's; analyses en doorrekeningen voor het IBO Sociale Huur*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving

Keizer, M. (2018). *Lezen ≠ Begrijpen. Onderzoek naar leesvaardigheid onder mensen met financiële problemen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen

Madern, T., & Burg, D. van der (2012). *Geldzaken in de praktijk 2012*. Utrecht: Nibud

Nibud (2009). *Geldzaken in de praktijk; Een empirisch onderzoek onder particuliere huishoudens in Nederland*. Utrecht: Nibud

Nibud (2009). *Geldzaken in de praktijk 2009*. Utrecht: Nibud

Schonewille, G. en Schors, A. van der (2018). *Financiële administratie in een digitaal tijdperk*. Utrecht: Nibud

Schonewille, G. en Crijnen, C. (2018). *Financiële problemen 2018*. Utrecht: Nibud

Schors, A. van der., Schonewille, G. & Werf, M. van der (2015). *Geldzaken in de praktijk 2015*. Utrecht: Nibud

Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), p. 497-508

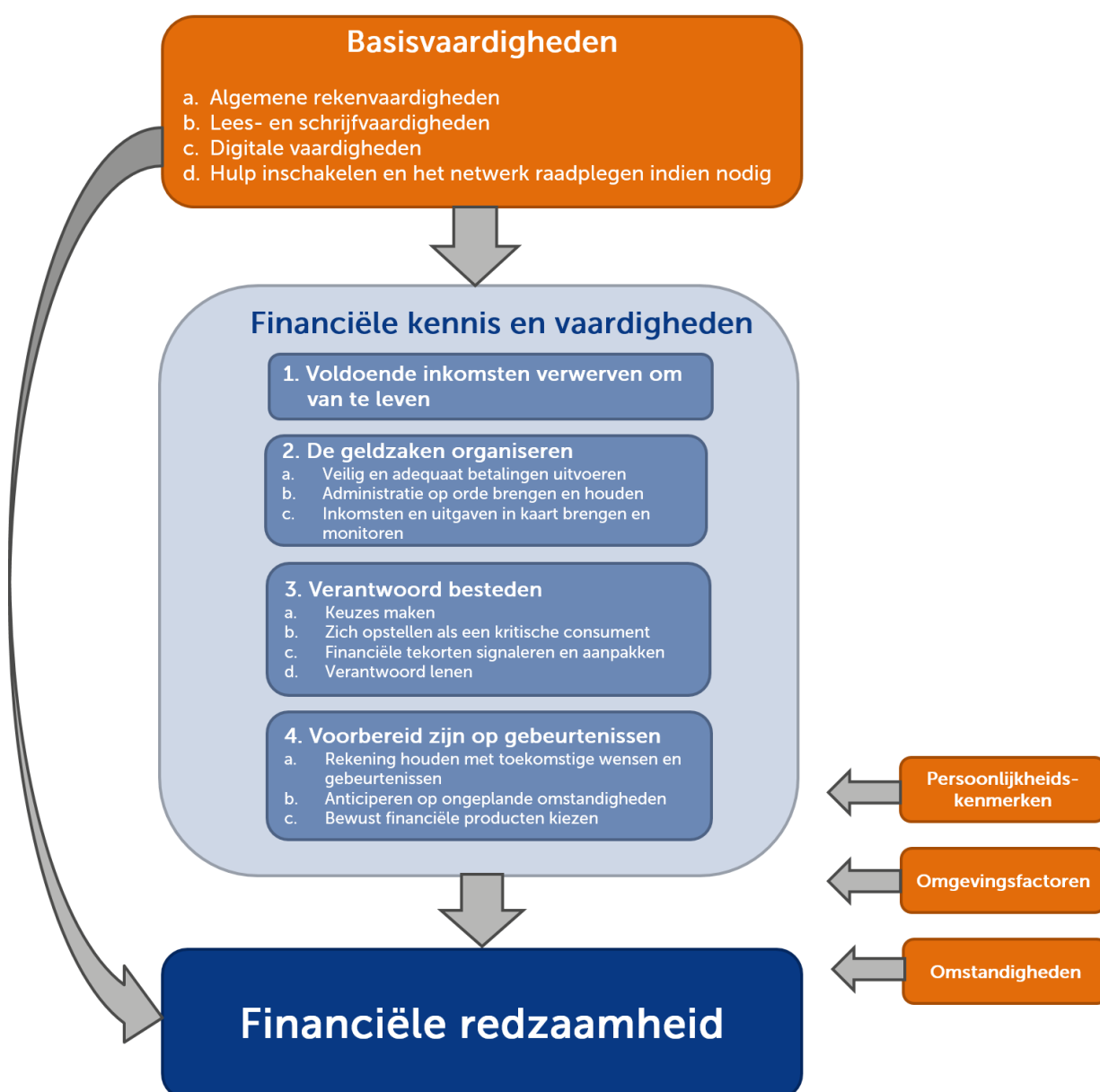
Tempelman, C., Houkes, A. en Prins, J. (2011). *Niet-gebruik inkomensondersteunende maatregelen*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek

WRR (2017). *Weten is nog geen doen; een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Bijlage 1 | Financiële redzaamheid

Het onderstaande schema geeft weer welke factoren invloed hebben op en bijdragen aan financiële redzaamheid. Of iemand daadwerkelijk financieel redzaam is, hangt niet alleen af van de basisvaardigheden en de financiële kennis en vaardigheden waarover een persoon beschikt. Het hangt er ook vanaf of een persoon uiteindelijk het (gewenste) gedrag gaat vertonen. Dat is mede afhankelijk van persoonlijkheidskenmerken, de omgeving en de omstandigheden van een persoon.

Een uitgebreide beschrijving van de competenties is te vinden via <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/nibud-competenties/>

Bijlage 2 | Onderzoeksopzet

Doelgroep

- Nederlanders in de leeftijd 18-75 jaar
- Het gaat om werkenden (in loondienst of als zzp'er), gepensioneerden, uitkeringsgerechtigden en andere niet-werkenden.
- Alleen zelfstandige huishoudens zijn meegenomen.

Netto steekproef

- 2.493 respondenten
- De netto spreekproef is representatief voor Nederlanders in de leeftijd van 18-75 jaar. Het onderzoek is representatief qua leeftijd, inkomen, geslacht en regio.

Werving respondenten

De respondenten zijn geworven via het panel Dynata, www.dynata.com, voorheen Research Now SSI.

Veldwerkperiode

7 tot en met 25 juni 2018

Verantwoording analyses

Beschrijving resultaten in het rapport

In deze rapportage staan de belangrijkste resultaten van het onderzoek; alleen significante resultaten zijn weergegeven. Dit betekent dat als er een achtergrondkenmerk zoals leeftijd vermeld staat, die specifieke groep daadwerkelijk afwijkt van het gemiddelde in Nederland. In principe zijn in de kruisingen alleen analyses meegenomen waarbij de groep groter dan 50 is, omdat dit een betrouwbaarder weerspiegeling van de Nederlandse bevolking geeft. Als de groep kleiner is, dan is dat vermeld.

De percentages zijn afgerond op hele cijfers. Bij het optellen van percentages worden de nauwkeurige cijfers gebruikt. Vanwege de afrondingen kan het voorkomen dat de uitkomst een procent afwijkt van de optelling van hele percentages. Een totaal komt dan niet uit op 100 procent, maar op bijvoorbeeld 99 of 101 procent.

Vergelijking naar achtergrondkenmerken

Op basis van multivariate analyses beschrijven we hoe bepaald gedrag van respondenten varieert naar verschillende achtergrondkenmerken. Er is gekeken naar:

- geslacht;
- inkomen;
 - laag inkomen: zonder partner < € 1.250 en met partner < € 2.500
 - midden inkomen: zonder partner € 1.250-€ 2.000 en met partner € 2.500-€ 4.000
 - hoog inkomen: zonder partner > € 2.000 en met partner > € 4.000
- leeftijd: 18 tot 35 jaar, 35 tot 45 jaar, 45 tot 55 jaar, 55 tot 65 jaar en 65-plusser;

- aanwezigheid van partner
- aanwezigheid van kinderen
- woonsituatie: koopwoning of huurwoning;
- opleidingsniveau: laag, middelbaar of hoog opgeleid;
- dagbesteding: werkend (loondienst of zzp'er), gepensioneerd, uitkeringsgerechtigd of niet-werkend;
- in hoeverre iemand een gebeurtenis heeft meegemaakt met negatieve financiële gevolgen; het inkomen is gedaald of de uitgaven zijn gestegen;
- financiële opvoeding: of iemand van huis uit geleerd heeft om met geld om te gaan en of hij/zij een goed voorbeeld had;
- financiële kennis: drie vragen over financiële geletterdheid (zie bijlage 3).

Alleen als het verschil tussen groepen respondenten significant is, is dit benoemd. Omdat het exploratief onderzoek is, is er een significantieniveau van $p < 0.01$ gehanteerd.

Bijlage 3 | Achtergrondkenmerken

In onderstaande tabel worden de achtergrondvariabelen van de respondenten gepresenteerd. Deze variabelen zijn gebruikt bij de (multivariate) analyses.

Socio-demografische kenmerken

Achtergrondkenmerken respondenten (n=2.493)

	%		%
Geslacht		Inkomensniveau*	
Man	48	Laag	31
Vrouw	52	Midden	40
		Hoog	29
Leeftijd		Dagactiviteit	
18 tot 35 jaar	18	Werkend	53
35 tot 45 jaar	20	Gepensioneerd	18
45 tot 55 jaar	22	Uitkeringsgerechtigd	16
55 tot 65 jaar	20	Overig niet-werkend	13
65-75 jaar	21		
Huishoudtype		Woning	
Alleenstaand	31	Huurwoning	45
Alleenstaande ouder	6	Koopwoning	55
Met partner, zonder kinderen	37		
Met partner, met kinderen	24	Opleidingsniveau	
Met een of meerdere huisgenoten	3	Laag	28
Anders	<1	Middelbaar	46
		Hoog	26

*De categorieën zijn gebaseerd op het netto inkomen per maand van de ondervraagde en zijn/haar eventuele partner:

- Laag inkomen: zonder partner <€ 1.250 en met partner < € 2.500
- Midden inkomen: zonder partner € 1.250-€ 2.000 en met partner € 2.500-€ 4.000
- Hoog inkomen: zonder partner > € 2.000 en met partner > € 4.000

Dagactiviteit respondenten (n=2.493)

	%
Werkend in loondienst, fulltime	29
Werkend in loondienst, parttime	16
Werkend in loondienst, oproepbasis	1
Zzp'er/ondernemer	6
Met (vervroegd) pensioen	18
Werkloos met werkloosheidsuitkering	3
Arbeidsongeschikt	10
In de bijstand	3
Huisman/huisvrouw	10
Student	3
Vrijwilliger	1

Samenhang tussen leeftijd en inkomen (n=1.913)

	18 tot 35 jaar %	35 tot 45 jaar %	45 tot 55 jaar %	55 tot 65 jaar %	65-75 jaar %
Laag inkomen	31	28	32	<u>37</u>	29
Midden inkomen	<u>31</u>	<u>37</u>	43	43	<u>47</u>
Hoog inkomen	<u>38</u>	<u>35</u>	25	<u>21</u>	<u>24</u>

*onderstreept betekent dat groepen in dat jaar significant van elkaar afwijken

Samenhang tussen inkomen en type woning (n=1.913)

	Huur %	Koop %
Laag inkomen	<u>46</u>	<u>18</u>
Midden inkomen	39	42
Hoog inkomen	<u>15</u>	<u>40</u>

*onderstreept betekent dat groepen in dat jaar significant van elkaar afwijken

Samenhang tussen inkomen en opleidingsniveau (n=1.913)

	Laag %	Middelbaar %	Hoog %
Laag inkomen	<u>46</u>	31	<u>16</u>
Midden inkomen	41	<u>45</u>	<u>32</u>
Hoog inkomen	<u>13</u>	<u>24</u>	<u>52</u>

*onderstreept betekent dat groepen in dat jaar significant van elkaar afwijken

Samenhang tussen inkomen en dagactiviteit (n=1.913)

	Werkend %	Gepensioneerd %	Uitkeringsgerechtigd %	Overig niet-werkend %
Laag inkomen	<u>19</u>	<u>24</u>	<u>60</u>	<u>59</u>
Midden inkomen	42	<u>51</u>	<u>30</u>	<u>29</u>
Hoog inkomen	<u>39</u>	25	<u>10</u>	<u>12</u>

*onderstreept betekent dat groepen in dat jaar significant van elkaar afwijken

Samenhang tussen inkomen en huishoudsituatie (n=1.913)

	Alleenstaand %	Alleenstaand met kinderen %	Met partner, zonder kinderen %	Met partner, met kinderen %	Met een of meerdere huisgenoten %
Laag inkomen	<u>40</u>	<u>44</u>	29	<u>18</u>	<u>54</u>
Midden inkomen	<u>36</u>	42	<u>46</u>	40	<u>26</u>
Hoog inkomen	<u>25</u>	<u>15</u>	<u>25</u>	<u>43</u>	20

*onderstreept betekent dat groepen in dat jaar significant van elkaar afwijken

Samenhang tussen inkomen en geslacht (n=1.913)

	Man %	Vrouw %
Laag inkomen	<u>24</u>	<u>39</u>
Midden inkomen	<u>43</u>	<u>38</u>
Hoog inkomen	<u>34</u>	<u>23</u>

*onderstreept betekent dat groepen in dat jaar significant van elkaar afwijken

Financiële geletterdheid

Financiële kennis is gemeten aan de hand van drie veelgebruikte vragen om financiële geletterdheid te meten³⁰. Het gaat om de volgende vragen:

1. Veronderstel dat u 100 euro op een spaarrekening hebt en de rente is 2% per jaar. Hoeveel denkt u dan dat u na vijf jaar op de spaarrekening hebt, ervan uitgaande dat u al het geld op deze rekening laat staan?
2. Veronderstel dat de rente op uw spaarrekening 1% per jaar is en de inflatie is gelijk aan 2% per jaar. Zou u dan na 1 jaar meer, precies hetzelfde of minder kunnen kopen dan vandaag met het geld op de rekening?
3. Is de volgende uitspraak volgens u waar of niet waar? Een aandeel van een bedrijf geeft normaal gesproken een zekerder rendement dan een beleggingsfonds dat alleen in aandelen belegt.

De antwoorden op de drie vragen zijn te zien in onderstaande tabel.

Vraag 3 is slechter beantwoord dan de eerste twee vragen. Dit laat zien dat een consument over het algemeen minder kennis heeft over aandelen, rendement en beleggen, dan over zaken die wat dichterbij hen staan, zoals rente en inflatie.

Antwoorden op de vragen over financieel geletterdheid (n=2.493)

	Goed %	Fout %	Weet niet* %	Wil niet zeggen* %
Kennisvraag 1	71	19	7	3
Kennisvraag 2	68	14	15	3
Kennisvraag 3	37	14	47	2

* In de antwoorden zijn met opzet de opties 'ik weet het niet' of 'ik wil het niet zeggen' toegevoegd om voor een eventuele gokkans te corrigeren.

Het grootste deel heeft twee van de drie vragen goed. 14 procent heeft geen enkele vraag juist beantwoord en 23 procent één van de drie vragen.

Aantal vragen over financieel geletterdheid dat goed is beantwoord (n=2.493)

Aantal vragen goed	%
0	13
1	23
2	38
3	26

³⁰ Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. Journal of Pension Economics and Finance, 10(4), p. 497-508

Bijlage 4 | Ernst betalingsproblemen

Van de respondenten heeft 42 procent in de afgelopen twaalf maanden minimaal één van de gebeurtenissen uit onderstaande tabel meegemaakt; 16 procent één van de gebeurtenissen, 7 procent twee, 5 procent drie en de overige 14 procent vier of meer van deze gebeurtenissen in het afgelopen jaar.

Gebeurtenissen die personen de afgelopen 12 maanden meemaakten (n=2.493) (meerdere antwoorden mogelijk)

	Nooit %	Soms %	Regelmatig %
Rekeningen te laat betaald	68	26	6
Een aanmaning ontvangen	83	12	5
Afbetalingsregelingen getroffen	85	10	5
Weigering van een automatische incasso	86	9	5
Geen geld meer kunnen opnemen/niet meer kunnen pinnen	86	9	6
Brieven van incassobureau of deurwaarder ontvangen	91	5	4
De huur/hypotheek meer dan 10 dagen te laat betaald	91	5	4
Een creditcardschuld van meer dan 500 euro	91	4	5
Aangemeld bij CAK vanwege achterstanden bij de zorgverzekering	95	2	3
Loonbeslag gelegd op het salaris	95	2	3
Een voorschot op het salaris gevraagd	96	2	2
Energie afgesloten door te laat betalen	97	1	2

Sommige gebeurtenissen zijn ernstiger dan andere. Op basis van de verschillende gebeurtenissen kunnen we twee categorieën betalingsproblemen onderscheiden: lichte en ernstige betalingsproblemen.

Hieronder is gedefinieerd wat onder lichte en ernstige betalingsproblemen wordt verstaan.

In het Nibud-rapport *Financiële problemen*³¹ is hier uitgebreider op ingegaan.

Lichte betalingsproblemen

Wanneer huishoudens minimaal een van de onderstaande betalingsproblemen met bijbehorende frequentie hebben meegemaakt in de afgelopen twaalf maanden, hebben zij een licht betalingsprobleem:

- een enkele keer de huur/hypotheek meer dan tien dagen te laat betaald;
- regelmatig een aanmaning ontvangen;
- regelmatig geen geld meer kunnen opnemen/niet meer kunnen pinnen;
- regelmatig weigering van een automatische incasso;
- een enkele keer een voorschot op het salaris gevraagd;
- brieven van incassobureau of deurwaarder ontvangen;
- regelmatig een creditcardschuld van meer dan 500 euro;
- regelmatig afbetalingsregelingen getroffen.

³¹ Schonewille, G. en Crijnen, C. (2018). *Financiële problemen 2018*. Utrecht: Nibud. Te verkrijgen via: <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/financieel-problemen-rapport-2018>

Ernstige betalingsproblemen

Wanneer huishoudens minimaal een van onderstaande betalingsproblemen met bijbehorende frequentie hebben meegemaakt in de afgelopen twaalf maanden, hebben zij een ernstig betalingsprobleem:

- regelmatig de huur/hypotheek meer dan tien dagen te laat betaald;
- energie afgesloten door te laat betalen;
- loonbeslag gelegd op het salaris;
- regelmatig een voorschot op het salaris gevraagd;
- aangemeld bij CAK vanwege achterstanden bij de zorgverzekering.

Bijlage 5 | Samenhang tussen rondkomen en gedrag

Rondkomen: iedereen

Regressie op rondkomen waar iedereen is meegenomen

Rondkomen				
Man (ref=vrouw)	-0.023	-0.033	0.026	0.049
Leeftijd	-0.012***	-0.017***	-0.015***	-0.017***
Huiseigenaar (ref=huurder)	0.505***	0.400***	0.137*	0.029
Laagopgeleid [^]	-0.142	-0.043	-0.042	0.023
Middelbaar opgeleid [^]	-0.070	0.016	-0.046	-0.034
Partner	-0.265***	-0.275***	-0.276***	-0.241***
Kinderen	-0.441***	-0.347***	-0.265***	-0.178***
Gepensioneerd ^{^^}	0.400***	0.496***	0.305***	0.272***
Uitkeringsgerechtigd ^{^^}	-0.414***	-0.349***	-0.216**	-0.072
Zzp'er ^{^^}	-0.108	-0.098	-0.024	0.042
Niet-werkend ^{^^}	0.171	0.109	0.093	0.071
Inkomen	0.725***	0.766***	0.622***	0.532***
Gebeurtenis meegemaakt met negatieve financiële gevolgen	-0.418***	-0.393***	-0.296***	-0.141**
Ouders hebben geleerd goed met geld om te gaan		0.248***	0.167***	0.071**
Ouders konden niet goed met geld omgaan		-0.053	0.014	0.027
Financiële kennis		0.101**	0.030	-0.020
Bekend met recht op tegemoetkomingen			0.159**	0.1204
Mate waarin inkomsten en uitgaven in kaart zijn gebracht			-0.094***	-0.086***
Mate waarin administratie op orde is			0.1015***	0.062**
Mate waarin men zich als kritische consument opstelt			-0.069	-0.020
Mate waarin men <i>on</i> bedachtzaam aankoopgedrag vertoont			-0.251***	-0.065*
Mate waarin men voorbereid is op toekomstige gebeurtenissen			0.359***	0.208***
Self-efficacy				0.060
Impulsiviteit				-0.009
Mate van zorgen maken				-0.322***
Korte-termijngericht				-0.130***
Het hebben van controle over eigen acties				-0.218***
Positieve houding t.a.v. schulden				0.033
N	967	967	961	961
Adjusted R ²	0.24	0.30	0.46	0.60

[^]referentiegroep = hoogopgeleid

^{^^}referentiegroep = werknemers in loondienst

Significantie is aangegeven met * (p<0.01), ** (p<0.05) en *** (p<0.001)

Rondkomen: specifiek onder de lage inkomens

Regressie op rondkomen voor de lage inkomensgroepen

Rondkomen				
Man (ref=vrouw)	-0.013	-0.023	0.026	0.017
Leeftijd	-0.014***	-0.016***	-0.010**	-0.014***
Huiseigenaar (ref=huurder)	0.492***	0.468***	0.214*	0.183
Laagopgeleid [^]	-0.140	-0.075	-0.188	-0.068
Middelbaar opgeleid [^]	0.037	0.083	-0.093	-0.033
Partner	0.150	0.115	0.115	-0.075
Kinderen	-0.376**	-0.333**	-0.241*	-0.156
Gepensioneerd ^{^^}	0.624***	0.668***	0.428**	0.406**
Uitkeringsgerechtigd ^{^^}	-0.321*	-0.297*	-0.138	-0.005
Zzp'er ^{^^}	-0.267	-0.251	-0.131	0.035
Niet-werkend ^{^^}	0.399**	0.337*	0.270*	0.218
Inkomen	0.030	0.042	-0.083	0.076
Gebeurtenis meegemaakt met negatieve financiële gevolgen	-0.588***	-0.594***	-0.431***	-0.230**
Ouders hebben geleerd goed met geld om te gaan		0.185**	0.097	0.059
Ouders konden niet goed met geld omgaan		0.042	0.055	0.088
Financiële kennis		0.078	-0.053	-0.074
Bekend met recht op tegemoetkomingen			0.205	0.079
Mate waarin inkomsten en uitgaven in kaart zijn gebracht			-0.046	-0.019
Mate waarin administratie op orde is			0.000	-0.024
Mate waarin men zich als kritische consument opstelt			-0.034	-0.036
Mate waarin men onbedachtzaam aankoopgedrag vertoont			-0.176**	-0.013
Mate waarin men voorbereid is op toekomstige gebeurtenissen			0.369***	0.245***
Self-efficacy				-0.034
Impulsiviteit				-0.046
Mate van zorgen maken				-0.364***
Korte-termijngericht				0.018
Het hebben van controle over eigen acties				-0.278***
Positieve houding t.a.v. schulden				-0.025
N	308	308	307	307
Adjusted R ²	0.18	0.20	0.39	0.54

[^]referentiegroep = hoogopgeleid

^{^^}referentiegroep = werknemers in loondienst

Significantie is aangegeven met * (p<0.01), ** (p<0.05) en *** (p<0.001)

Rondkomen: specifiek onder de midden en hoge inkomens

Regressie op rondkomen voor de midden en hoge inkomensgroepen

Rondkomen				
Man (ref=vrouw)	-0.038	-0.028	0.036	0.085
Leeftijd	-0.008*	-0.015***	-0.016***	-0.018***
Huiseigenaar (ref=huurder)	0.497***	0.337***	0.074	-0.042
Laagopgeleid [^]	0.009	0.145	0.137	0.147
Middelbaar opgeleid [^]	-0.021	0.082	0.041	0.001
Partner	-0.277**	-0.296**	-0.303***	-0.188*
Kinderen	-0.477***	-0.372***	-0.274***	-0.177**
Gepensioneerd ^{^^}	0.261*	0.405***	0.265**	0.252**
Uitkeringsgerechtigd ^{^^}	-0.438***	-0.364**	-0.228*	-0.106
Zzp'er ^{^^}	-0.116	-0.112	-0.025	0.042
Niet-werkend ^{^^}	-0.192	-0.163	-0.045	0.001
Inkomen	0.828***	0.937***	0.767***	0.575***
Gebeurtenis meegemaakt met negatieve financiële gevolgen	-0.295***	-0.249**	-0.188**	-0.093
Ouders hebben geleerd goed met geld om te gaan		0.287***	0.207***	0.0876
Ouders konden niet goed met geld omgaan		-0.099*	-0.016	-0.010
Financiële kennis		0.111**	0.068	-0.003
Bekend met recht op tegemoetkomingen			0.169**	0.150**
Mate waarin inkomsten en uitgaven in kaart zijn gebracht			-0.110***	-0.111***
Mate waarin administratie op orde is			0.155***	0.093***
Mate waarin men zich als kritische consument opstelt			-0.089*	-0.018
Mate waarin men <i>on</i> bedachtzaam aankoopgedrag vertoont			-0.252***	-0.066
Mate waarin men voorbereid is op toekomstige gebeurtenissen			0.358***	0.197***
Self-efficacy				0.092*
Impulsiviteit				0.011
Mate van zorgen maken				-0.304***
Korte-termijngericht				-0.179***
Het hebben van controle over eigen acties				-0.196***
Positieve houding t.a.v. schulden				0.028
N	659	659	654	654
Adjusted R ²	0.15	0.25	0.42	0.56

[^]referentiegroep = hoogopgeleid

^{^^}referentiegroep = werknemers in loondienst

Significantie is aangegeven met * (p<0.01), ** (p<0.05) en *** (p<0.001)